ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ ସ୍ମାରକୀ ବକ୍ତୃତାମାଳା-୩

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ
ଓ
ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭା

ପ୍ରକାଶକ— ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ ସ୍ମାରକୀ ବକ୍ତୃତାମାଳା-୩

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ

ଓ

ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭା

ବକ୍ତା—ଡ: ସତ୍ୟ ନାରାୟଣ ରାଜଗୁରୁ

ପ୍ରକାଶକ— ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ
ବାଣୀବିହାର, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୪

ମୂଲ୍ୟ— ତିନିଟଙ୍କା ମାତ୍ର

Digitized by srujanika@gmail.com

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭା

(ଐତିହାସିକ ବଂଶ ପରିଚୟ)

—୧—

ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସାଂସ୍କୃତିକ ନାଭିକେନ୍ଦ୍ର ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା, ଯେଉଁଠାରେ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ଧର୍ମକୀର୍ତ୍ତି ସ୍ୱରୂପା ସେ ପବିତ୍ର ଭୂମିରେ ଏ ଦେଶର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମନୀଷୀମାନେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଜନ୍ମ ଲଭ କରି ଓଡ଼ିଶାର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ଅଛନ୍ତି । ମୌର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକ ଯେଉଁଠାରେ ଅହିଂସ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ 'ଚଣ୍ଡାଶୋକ' ପରିବର୍ତ୍ତେ 'ଧର୍ମାଶୋକ' ହୋଇଥିଲେ; ଯେଉଁଠାରେ ମହାମେଘ ବାହାନ ଖାରବେଳଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି-ପ୍ରତିଭା ହିମାଳୟଠାରୁ କୁମାରିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ କଳିଙ୍ଗର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଥିଲା; ଅହିଂସ ଜୈନ-ଧର୍ମ ସଙ୍ଗେ ବୌଦ୍ଧ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମର ଚିରନ୍ତନ ନୀତି ଯେଉଁଠାରେ ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟକୁ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲିତ କରିଥିଲା, ସେହି ସୁପବିତ୍ର ଧାମରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଯାଇ ବୌଧାୟନ ଏବଂ ଆପସ୍ତମ୍ବ ସୁବିଖ୍ୟାତ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଣେତା ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ଦେଖାଦେଲେ । ସେତେବେଳେ କଳିଙ୍ଗର ଅଧିକାଂଶ ମ୍ଳେଚ୍ଛ ବନବାସୀଙ୍କ ଜାତିସ୍ୱ ଚରିତ୍ରର ସଂସ୍କାର କରିବାକୁ ଯାଇ ସେହି ଦୂରଦ୍ରଷ୍ଟା ବୈଦିକ ପଣ୍ଡିତମାନେ ତାଙ୍କ ମନରେ ଦେବାରାଧନା ଭାବ ଉଦ୍ରେକ କରାଇଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀମାନେ ନୀଳମାଧବ, ସ୍ତମ୍ଭେଶ୍ୱରୀ, ମଣିନାଗ ପ୍ରଭୃତି ଦେବଦେବୀଙ୍କ ଆରାଧନା କରିବା ଶିକ୍ଷା କଲେ । ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ରାଜବଂଶ ଏ ଦେଶର ଧର୍ମ, କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ବୈଦେଶିକ ବାଣିଜ୍ୟ ବିକାଶ କରି ପ୍ରଚୁର ଧନସମ୍ପଦ ଉପାର୍ଜ୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଏକ ଆଡ଼େ ପୂର୍ବଘାଟ ପର୍ବତ-ମାଳା ଅନ୍ୟଆଡ଼େ ନୀଳ ସମୁଦ୍ରର ଜଳରାଶି ଏ ଦେଶକୁ ଏକ ଅଭେଦ୍ୟ ଆବରଣ ସ୍ୱରୂପ ଦୁର୍ଗମାଳା ସଜ୍ଜିତ କରିଥିଲା; ସେପରି ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟକୁ ତାହା ଶତ୍ରୁ କବଳରୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରୁଥିଲା । ପ୍ରକୃତିର ଏ ମହତ୍ ଅବଦାନ ଅନ୍ୟ କେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନାହିଁ । ବହୁ ନଦନଦୀ, ବନ୍ୟ-ସମ୍ପଦ, ଖଣିଜଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ଉର୍ବର ବେଳାଭୂମି ଏ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ କେବେହେଲେ ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତ କରି ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରୁ ସଭ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ଏଠାରେ ବାସ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଧର୍ମପ୍ରାଣ ରାଜାମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଓ ଗୁଣି ଲୋକଙ୍କୁ ଶାସନ ଦାନକରି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯାବତୀୟ ସୁଖ-ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କଲେ । କାରଣ ସେମାନେ ବୁଝୁଁଥିଲେ ଯେ, ଶାରୀରିକ ବଳ ଅପେକ୍ଷା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ଞାନ ଶକ୍ତି ବହୁ ଗୁଣରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ନିରାପତ୍ତା ହେତୁ ସେମାନେ ସାମାଜିକ ସଂହତି ଓ ନୈତିକଭିତ୍ତି ସୁଦୃଢ଼ କରିଥିଲେ । ଚାତୁର୍ବର୍ଣ୍ଣ ସୃଷ୍ଟି ହେତୁ ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ ବୈଦିକ ଧର୍ମରେ ଯେଉଁ କର୍ମବିଭାଗ ନିସ୍ପନ୍ନିତ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିର ସୁପରିଚାଳନା ଯୋଗୁଁ ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟରେ ସାମାଜିକ, ଶାନ୍ତି ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ସର୍ବୋପରି ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଓ ପରକାଳ-ବିଶ୍ୱାସ ବଦ୍ଧମୂଳ ହୋଇଥିଲା । କେହି କାହାରି ପ୍ରତି ହିଂସା, ଦ୍ୱେଷ ଓ ଅନ୍ୟାୟ କରିବାକୁ ସାହସୀ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ପାପ-ପୁଣ୍ୟ-ଚିନ୍ତା ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ସର୍ବଦା ଖେଳା କରୁଥିଲା । ଧର୍ମାଧର୍ମ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ଯେଉଁ ପୁରାଣମାନ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଲୋକେ ଅବସର ସମୟରେ ନିଷ୍ଠାର ସହ ପାରାୟଣ କରୁଥିଲେ ଓ ସଦାଚରଣ ଶିକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ପଲ୍ଲୀ-ପ୍ରଧାନ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତି ଅଞ୍ଚଳରେ ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଯେପରି ପବିତ୍ର ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରି ଜ୍ଞାନ-ବିଜ୍ଞାନର ବିକାଶ ସାଧନ କରୁଥିଲେ, ରାଜା ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ମଧ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ତଥା ଲୋକଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ସକାଶେ ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚୟ କରୁଥିଲେ । ବୈଶ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀ କୃଷି ଓ ବାଣିଜ୍ୟରେ ଦେଶର ଆର୍ଥିକ ସମ୍ପଦ ସମୃଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀ ସେବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ସାମାଜିକ ଏକତା ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା ହେତୁ ସମୂହ ଭାବେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଯେ' ଯାହାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରି ପରସ୍ପର ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିବାରୁ ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ଓ ସୁଖ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରି ପାରିଥିଲା । ବନ-ଜଙ୍ଗଲରେ ଯେଉଁ ଆଦିବାସୀମାନେ ବାସ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ରାଜ୍ୟର ମଙ୍ଗଳ ସକାଶେ ଅଂଶଗ୍ରହଣକରି ରାଜାଙ୍କର ଅନୁଗତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଇତିହାସର ଏହି ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଓଡ଼ିଶାର ଗଙ୍ଗ-ରାଜତ୍ୱ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା—ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ । ଗଙ୍ଗ ବଂଶର ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୧୧୦୦ରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ୧୪୩୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିରଙ୍କୁଶଭାବେ ଗଙ୍ଗାଠାରୁ ଗୋଦାବରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁବିସ୍ତୃତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଶାସନ ଭାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ବଂଶର ପୁରୋଧା ଥିଲେ—ଅନନ୍ତ ବର୍ମ ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ, ଯାହାଙ୍କର ମାତୁଳାଳୟ କାଞ୍ଚିପୁର । ବହୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତ ଓ ଧର୍ମପ୍ରଚାରକ ଦକ୍ଷିଣ-ଭାରତରୁ ଉଠି ଆସି ଉତ୍କଳରେ ରାଜ ଅନୁଗ୍ରହ ଲାଭ କରି ବାସସ୍ଥାପନ କଲେ । ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ରାଜା । ବହୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ସେ ଜୟଶ୍ରୀ ଲାଭକରି ଅପାର ଧନରତ୍ନ ଆଣି ପୁରୀର ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ

Digitized by srujanika@gmail.com

ମଠର ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ କଳିଙ୍ଗର ଅଧୀଶ୍ୱର ହୋଇ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ପୂର୍ବଭାଗରେ ଥିବା ଉତ୍କଳର ସୋମବଂଶୀ ରାଜାଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରି ପଶ୍ଚିମ ଦିଗର ବେଙ୍ଗିରାଜାଙ୍କୁ ପଦାଶ୍ରିତ କରିଥିବା ଘଟଣା ଅଭିଲେଖ-ମାନଙ୍କରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି—

"ପୂର୍ବସ୍ୟାଂ ଦିଶି ପୂର୍ବ ମୁତ୍କଳ ପତିଂ
ରାଜ୍ୟେ ନିଧାୟାଦ୍‌ଭୁତଂ
ପଶ୍ଚାତ୍ ପଶ୍ଚିମ ଦିକ୍‌ତଟେ ବିଘଟିତଂ
ବେଙ୍ଗୀଶମପ୍ୟେ ତସ୍ୟୋ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀବନ୍ଧନମାଲିକାମିବ ଜୟ—
ଶ୍ରୀ ତୋରଣ—ସ୍ତମ୍ଭ ସ୍ତୋ—
ବଧ୍ନାତସ୍ମ ସମିଦ୍ଧ କୀର୍ତ୍ତି ବିଭବଃ
ଶ୍ରୀ ଗଙ୍ଗ ଚୂଡ଼ାମଣି ।।"

ଏହାପରେ ତାଙ୍କର ଉନ୍ନତ କୀର୍ତ୍ତିମାଳା ଘୋଷିତ ହେଲା—ସେତେ-ବେଳେ ସେ ଜଗନ୍ନାଥ ମଠର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ । ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶ୍ଲୋକଟି ତାଙ୍କ ରାଜପ୍ରଶସ୍ତିରେ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହେଲା—

"ପାଦୌ ଯସ୍ୟ ଧରାନ୍ତରୀକ୍ଷମଖିଳଂ
ନାଭିଶ୍ଚ ସର୍ବାଦିଶଃ
ଶ୍ରୋତ୍ରେ ନେତ୍ର ଯୁଗଂ ରବୀନ୍ଦୁ ଯୁଗଲଂ
ମୂର୍ଦ୍ଧାପିଚ ଦ୍ୟୌରସୌ ।

ପ୍ରାସାଦଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମସ୍ୟ ନୃପତେଃ
କୋ ନାମ କର୍ତ୍ତୁଂ କ୍ଷମ —
ସ୍ତସ୍ୟେତ୍ୟାଦ୍ୟ—ନୃପୈରୁପେକ୍ଷିତମୟଂ
ଚକ୍ରେଽଥ ଗଙ୍ଗେଶ୍ୱରଃ ।।"

ଅର୍ଥାତ୍—ଯାହାଙ୍କର ପାଦଦ୍ୱୟ ଅଖିଳ ଧରଣୀ ଏବଂ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷକୁ ଆଚ୍ଛାଦନ କରିଛି ; ଯାହାଙ୍କର ନାଭି ସମସ୍ତ ଦିଗମାନଙ୍କର ଆବର୍ତ୍ତନ ଭୂମି; ନେତ୍ରଦ୍ୱୟ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ର କିରଣପରି ଉଦ୍‌ଭାସିତ ; ଯାହାଙ୍କର ମୂର୍ଦ୍ଧା ଦୂବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ୟୁଲୋକପରି ପ୍ରସାରିତ, ସେହି (ଦେବ ଦେବ) ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ବିରାଟ ପ୍ରାସାଦ, ଯାହାକି ପ୍ରାଚୀନ ନୃପତିମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ତାହା ଗଙ୍ଗେଶ୍ୱର (ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ) ବିନା ଅନ୍ୟ କିଏ ବା ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରନ୍ତେ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

ଓଡ଼ିଶାରେ ଗଙ୍ଗଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ସୋମବଂଶୀ ରାଜା ମହାଶିବଗୁପ୍ତ—ଯଯାତି ଭୁବନେଶ୍ୱରଠାରେ ଲିଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଗଠନ କରି ଶୈବଧର୍ମର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରି ବୈଷ୍ଣବ-ଧର୍ମର ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରସାର କଲେ । ସର୍ବଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ନୀଳାଚଳ ଧାମର ପୁଣ୍ୟ ଖ୍ୟାତି ପ୍ରକଟିତ ହେଲା । ଭାରତର ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମ ମଧ୍ୟରେ ତାହା ହେଲା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧାମ । ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗଙ୍କ ପାଟରାଣୀ (ଗୁଣ୍ଡିଚୋଡ଼ ଦେବୀ) ନିଜ ନାମରେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରି ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରଥଯାତ୍ରା ଅଧିକ ଆଡ଼ମ୍ବର ସହକାରେ ପ୍ରଚଳିତ କରାଇଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଚୋଡ଼ ଦେଶ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍କଳର ଘନିଷ୍ଠତା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କଲା । ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ବହୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିବାର ଚୋଳ ରାଜ୍ୟରୁ ଉଠିଆସି ଉତ୍କଳରେ ବାସ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ସାକ୍ଷୀ-ଗୋପାଳ ସନ୍ନିକଟ ଅଳଗୁମ ଗ୍ରାମରେ ଚୋଳ ଦେଶର କଡ଼ମ୍ବୂର ଗ୍ରାମରୁ ସମାଗତ କାଶ୍ୟପ ଗୋତ୍ରୀୟ ଏକ ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିବାର ରହିଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ସେହି ଗ୍ରାମରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଗୋଟିଏ ଅଭିଲେଖରୁ ଜଣାଯାଇଛି*। ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିବାର ଖ୍ରୀ: ୧୨ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ସତ୍ୟବାଦୀ ନିକଟସ୍ଥ କୌଣସି ଏକ ଶାସନରେ କିଛିକାଳ ରହିଲା ପରେ କାଳକ୍ରମେ ଉତ୍କଳର ପରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜାମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା କେତୋଟି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ ସେଠାରେ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀୟ ମହାରାଜା କପିଳେଶ୍ୱର ଗଜପତି ନିଜ ନାମରେ କପିଳେଶ୍ୱରପୁର ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ତା'ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟ ରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜ ନାମରେ କେତେକ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ବୈଷ୍ଣବ କ୍ଷେତ୍ରର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବଢ଼ାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମପୁର, ପ୍ରତାପପୁର, ମୁକୁନ୍ଦପୁର, ନରସିଂହପୁର, ହରିକୃଷ୍ଣ-ପୁର, ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରପୁର ପ୍ରଭୃତି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନଗୁଡ଼ିକ ରାଜାମାନଙ୍କ ନାମରେ ହିଁ ନାମିତ କରାଯାଇଅଛି ।

ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ରାଜାମାନେ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ କଟକ (ବାରଣାସୀ କଟକ) ନିକଟରେ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । କାରଣ ସେତେବେଳେ ସେହି ରାଜାମାନଙ୍କ ରାଜଧାନୀ ବାରଣାସୀ କଟକରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଉତ୍ସବାଦି କାଳରେ ନମସ୍କାରଣୀୟ ଶାସନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ମାନେ ଯେପରି ସହଜରେ ଆସି ରାଜାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିପାରିବେ । କିନ୍ତୁ

* Inscription of Orissa. Vol. III part I. P. P. 185-186.

Digitized by srujanika@gmail.com

ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ସୁରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ଶାସନଗୁଡ଼ିକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜାମାନେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିବା ଅନୁମେୟ ।

ଇତିହାସରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଛି ଯେ, ମଧ୍ୟଯୁଗ ଆରମ୍ଭରୁ ରାଜାମାନେ ଧର୍ମପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଭୂମିଦାନ ସହ ବହୁ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରୁଥିଲେ । ବେଦାଧ୍ୟାୟୀ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଅଣାଇ ଏ ଦେଶରେ ରଖାଇଥିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଉତ୍କଳର କଳା, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ସଂସ୍କୃତି ସଙ୍ଗେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ସମୃଦ୍ଧ ହେଲା । ସୋମ, ଭୌମ, ଭଞ୍ଜ, ଗଙ୍ଗ, ଗଜପତି ପ୍ରଭୃତି ବଂଶର ରାଜାମାନେ ନିଜ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଭୂମିଦାନ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳେ ମଧ୍ୟଦେଶ, ଶ୍ରାବସ୍ତି, ପୁଣ୍ଡ୍ରବର୍ଦ୍ଧନ, ହସ୍ତିପଦ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରୁ ଉଠି ଆସିଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ତାମ୍ର ଶାସନମାନଙ୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇଅଛି । ସେହି ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକ ଭାରତର ପୂର୍ବ ଓ ଉତ୍ତର ଭାଗରେ ଅବସ୍ଥିତ । କିନ୍ତୁ ଉତ୍କଳରେ ଖ୍ରୀ:୧୨ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଅବଧି ଗଙ୍ଗ ରାଜତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ମାନେ ଆସି ଏଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉତ୍କଳ ହିଁ ଉତ୍ତର ଭାରତ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଏକ ସଂଯୋଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିଣତ ହେଲା । ନୀଳାଚଳରେ ସର୍ବ ସମନ୍ୱୟ ଧର୍ମ ତଥା ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେତୁ ସେହି ସଂଯୋଗ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବ୍ୟାପକ ହେଲା ।

ପ୍ରଥମେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଖ୍ରୀ: ୧୨ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ତାମିଲ ଭାଷାଭାଷୀ ଚୋଳଦେଶରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଉଠିଆସି ଓଡ଼ିଶାର ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ବାସ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ସେମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତା ବହନ କରିଥିବାରୁ ଶ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗରାଜ ମନ୍ଦିର ତଥା ପୁରୀର ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶିଳାଲେଖ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ଲିପି ଓ ଭାଷାରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରଚଳିତ କେତେକ ପଦ୍ଧତି ସଙ୍ଗେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ପଦ୍ଧତିର ସାମ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ସୁତରାଂ ସେହି ଅଞ୍ଚଳରୁ ସମାଗତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଓ ଧର୍ମଗୁରୁମାନେ ଉତ୍କଳରେ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ତଥା ମଠ-ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟାକରଣ ସଙ୍ଗେ ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପକ୍ଷରୁ ପୁରୀର ମଠ-ମନ୍ଦିରମାନ ଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଶଙ୍କର, ରାମାନୁଜ, ମାଧବାଚାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଗୁରୁମାନଙ୍କ ପ୍ରଚାରିତ ଦର୍ଶନ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିଭିନ୍ନ ମଠରେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦେବା ଥିଲା 'ଗୁରୁ' ବା 'ମହାନ୍ତ' ମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନର ପଣ୍ଡିତମାନେ ସମାଜିକ ଶିକ୍ଷାବିଷୟକ କାବ୍ୟ, ନାଟକ, ଅଳଂକାର ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରି ଶାସନ ବ୍ୟାପାରରେ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । 'ସାହିତ୍ୟ ଦର୍ପଣ' ପ୍ରଣେତା ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜ ଓ ତାଙ୍କ ପିତା ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ ପରି ବହୁ ପଣ୍ଡିତ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଅଛନ୍ତି; ପୁଣି ସେମାନେ ରାଜ୍ୟଶାସନ ବ୍ୟାପାରରେ ଯୋଗଦେଇ 'ସନ୍ଧିବିଗ୍ରହି' ବା 'ସଚିବ' ପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିରର ପରିଚାଳନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏବଂ ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିଚାର କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ "ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ" ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଓ ରାଜକର୍ମଚାରୀ ମିଳିତ ଭାବେ ନ୍ୟାୟବିଚାର କରିବା ଅଧିକାର ପାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ନିରପେକ୍ଷ ବିଚାର ଓ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ କି ରାଜା, କି ପ୍ରଜା ସମସ୍ତେ ମାନିବାକୁ ବାଧ ହେଉଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମେ କୁହାଯାଇଛି, ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ ନିକଟରେ ପୂର୍ବରୁ ଗୋଟିଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ ଥିଲା ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରୁ ସମାଗତ କେତେକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିବାର ସେଠାରେ ରହିଥିଲେ । କାଳକ୍ରମେ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ସେଥି ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରପୁର ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶାସନ । ସମ୍ଭବତଃ ତାହା ଭୋଇବଂଶୀୟ ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ନାମରେ ନାମିତ ହୋଇଅଛି ।

ଇତିହାସରୁ ଜଣାଯାଇଛି ଯେ, ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବଶେଷ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜା ଚାଳୁକ୍ୟବଂଶୀୟ ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ପୁତ୍ର ଦୁର୍ବଳ ହେବାରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅରାଜକତା ଦେଖାହେଲା । ସେଥିର ନିରାକରଣ ସକାଶେ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ୍ ଆକବର ଦିଲ୍ଲୀରୁ ମାନସିଂହଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶା ପଠାଇଲେ । ମାନସିଂହ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଏଠାର ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ତେଣୁ ସେ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ମହାସେନାପତି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହସ୍ତରେ ରାଜ୍ୟର ଶାସନ ଭାର ଅର୍ପଣ କଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଶୂଦ୍ର ଜାତୀୟ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଧର୍ମ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରି ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ନୀତିରକ୍ଷା ଦିଗରେ ତତ୍ପର ହେଲେ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ କଳାପାହାଡ଼ର ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ ହେତୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ସୌଭାଗ-ଶ୍ରୀ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିର ସଂସ୍କାର ପାଇଁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ବିଚକ୍ଷଣତା ପ୍ରକାଶ ପାଇବାରୁ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ "ଦ୍ୱିତୀୟ-ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ" ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱର ସ୍ମାରକ ରୂପେ ଯେଉଁ କେତୋଟି

Digitized by srujanika@gmail.com

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା, ସେଥି ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରପୁର ଶାସନ ସର୍ବପ୍ରଧାନ କହିଲେ ଚଳେ । ସେହି ଶାସନର ଦାନଗ୍ରହୀତା ଉଚ୍ଚ ଆଭିଜାତ୍ୟ-ସମ୍ପନ୍ନ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତ ହେଉଛନ୍ତି—କୌଶିକ ଦାସବଂଶୀୟ—ଯେଉଁ ବଂଶରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଏବଂ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ହରିହର ଦାସଙ୍କ ଜନ୍ମ । ୧୮୮୪ ସାଲରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରପୁର ଦାସ ବଂଶରେ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରିବା ୮୦ ବର୍ଷ ଆଗରୁ ଓଡ଼ିଶା ବ୍ରିଟିଶମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଇଂରାଜୀ ପାଠୁଆଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅତି ଅଳ୍ପ ଥିଲା । ୧୮୫୭ରେ ସିପାହୀ ବିଦ୍ରୋହର ଆରମ୍ଭକାଳରୁ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ସେଥିର ଜୟଧ୍ୱନି ବୃଷିଖୁଣ୍ଟିଆଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଶୁଣାଗଲା । ଇଂରାଜୀ ସର୍କାର ସତର୍କ ହୋଇଗଲେ । ଏହାପରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପ୍ରତି ସରକାର ଆଦୌ ଅନୁକୂଳ ହେଲେ ନାହିଁ । ତତ୍କାଳୀନ କମିଶନର ମିଷ୍ଟର କକ୍‌ବର୍ଣ୍ଣ (G.F.Cock-burn.)ଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ୍ରମେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥାନା କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ସତର୍କ ରହିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । "ସିପାହୀ ବିଦ୍ରୋହ" ଯେତେବେଳେ ତୀବ୍ର ଗତିରେ ଭାରତର ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପୁଥିଲା, ସେତେବେଳେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ବହୁ ନିରୀହ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଜେଲରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ଦିଆଗଲା । ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ କୋକୁଆ ଭୟ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଲୋକେ ଇଂରାଜୀ ସରକାରଙ୍କୁ ଘୋର ଅଭିଶାପ ଦେଉଥିଲେ । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆଦୌ ରହିଲା ନାହିଁ । ତେଣେ କଲିକତାରୁ ଇଂରାଜୀ ପାଠୁଆ ବଙ୍ଗାଳୀ କିରାଣୀମାନେ ଆସିଲେ, ଅଫିସରମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ହାକିମଙ୍କ ମୁଖପାତ୍ର ରୂପେ ରହି ଅଶିକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରୁଥିଲେ । ଏହାପରେ ୧୮୬୬ ସାଲର କରାଳ ନ-ଅଙ୍କ-ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଧ୍ୱଂସ ପଥରେ ଟାଣିନେଲା । ଏହି ଐତିହାସିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଉତ୍କଳ-ମାତା ଯେଉଁ କେତେକ ଦେଶପ୍ରାଣ କର୍ମବୀରଙ୍କୁ ଜନ୍ମଦେଇ ଧନ୍ୟା ହୋଇଥିଲେ, ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା—ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର 'ପଞ୍ଚସଖା' ଚିରସ୍ମରଣୀୟ ରହିବେ । ସେମାନେ ହେଲେ ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ, ଋଷିପ୍ରତିମ ହରିହର ଦାସ, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ, କବି ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର ଏବଂ ଐତିହାସିକ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ର । ମାତୃଭୂମିର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଏମାନେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ରଖିଯାଇଛନ୍ତି, ତାହା ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଯୁବ-ପ୍ରାଣରେ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଶକ୍ତି ଓ ପ୍ରେରଣା ସଞ୍ଚାର କରିଥିଲା ।

'ପଞ୍ଚସଖା'ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନୀଳକଣ୍ଠ ଥିଲେ—ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ । ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ସେ ଯେପରି ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ, ସେପରି ଇଂରାଜୀ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍କର୍ଷ ଲାଭ କରିଥିଲା, ତାଙ୍କପରି ଜଣେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ପଣ୍ଡିତ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷାର୍ଦ୍ଧରେ ଆମ ଦେଶରେ ଜନ୍ମିଥିବା ଜଣାଯାଇ ନାହିଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

— ୧ —

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସତ୍ୟବାଦୀ ନିକଟସ୍ଥ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରପୁର ଶାସନର ପ୍ରସିଦ୍ଧ 'ଦାଶ' ବଂଶରେ ଅଗଷ୍ଟ ୫ ତାରିଖ ୧୮୮୪ ମସିହାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଗ୍ରାମ୍ୟ ଚାଟଶାଳୀରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଶେଷକରି ପୁରୀ ନିମିଲ୍ ମଧ୍ୟ-ଓଡ଼ିଆ ସ୍କୁଲରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ । ତା'ପରେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରୁ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କରି କଟକ ରେଭେନସା କଲେଜରୁ ବି. ଏ. ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏମ୍. ଏ. ପାଶ୍ କଲେ । ନୀଳକଣ୍ଠ ଛାତ୍ର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମଧୁସୂଦନ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ କଟକଠାରେ ୧୯୦୩ରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରଥମ ଅଧିବେଶନରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଯୁବ-ପ୍ରାଣରେ ଅଦମ୍ୟ ଜାତୀୟ-ଭାବ ଖେଳି ଗଲା । ଉତ୍କଳ-ଜନନୀର ଦୀନତା ଅପନୋଦନ ପାଇଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରତା ଓ ନୀତି, ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆରୋପିତ ହେଲା । ଉତ୍କଳକୁ ସେ ନିଜର ଜନନୀ ରୂପେ ଓ ଭାରତକୁ ପିତାମହୀ ରୂପେ ଜ୍ଞାନ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପୁତ୍ରର ଯେଉଁ ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ତାହା ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଚେତନାର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ହେଲା । ତଦବଧି ସେ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରତି ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ୧୯୦୭ ମସିହା, ଏପ୍ରିଲ ୯ ଓ ୧୦ ତାରିଖ ଦୁଇ ଦିନ କଟକ ଟାଉନ୍ ହଲ୍‌ରେ ବଙ୍ଗର ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ନେତା ବିପିନଚନ୍ଦ୍ର ପାଲ୍‌ଙ୍କ ମୁଖରୁ "ଭାରତରେ—ସ୍ୱରାଜ୍ୟ" ଓ "ସ୍ୱଦେଶୀ" ଶୀର୍ଷକ ଦୁଇଟି ଜ୍ୱାଳାମୟୀ-ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ ଭାଷଣ ଶୁଣିସାରି ବହୁ ଯୁବକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଜାତୀୟ ଚେତନା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପ୍ରାଣର ଉଦ୍ଦୀପନା ଅଧିକ ତେଜସ୍ୱୀ ଓ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇରହିଲା । ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ମନୁଷ୍ୟ ଗଠନ କରି ଜନ୍ମଭୂମି ଉତ୍କଳ ତଥା ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରି ଗଢ଼ିବାକୁ ସେ ସଙ୍କଳ୍ପବଦ୍ଧ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ଉପାୟ କଣ ? ସେତିକିବେଳେ ଦେବାଦେଶପରି ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ତାଙ୍କ ଗ୍ରାମ ନିକଟସ୍ଥ ସତ୍ୟବାଦୀର 'ଗୁପ୍ତ ବୃନ୍ଦାବନ' ବକୁଳବନଠାରେ ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ସେଥିରେ ସେ ନିଜର କର୍ମମୟ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏପ୍ରିଲ ୧୯ ତାରିଖ ଦିନ ପୁରୀରେ ସୁରଙ୍ଗୀ ରାଜାଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ 'ଉତ୍କଳ-ସମ୍ମିଳନୀ'ର ୫ମ ଅଧିବେଶନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଲା । ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରୁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରତିନିଧି ଯୋଗଦେଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଯୋଜନାଟି ଯଥାର୍ଥ ରୂପ ଧାରଣ କଲା; ଏବଂ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବେ ୧୯୦୯ ସାଲ ଅଗଷ୍ଟ ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ୧୯ ଜଣ ମାତ୍ର ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ନେଇ ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲର ଶୁଭ ପଡ଼ିଲା । ୧୯୧୧ ସାଲରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ସେଥିର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଭାର ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ତାହା

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏକ ହାଇସ୍କୁଲରେ ପରିଣତ ହେବାରୁ ଶିକ୍ଷକ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଗଲା । ସ୍ୱଳ୍ପ ଦରମା ନେଇ ଆସିଲେ ହରିହର ଦାସ, ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର, କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ର ଓ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରଥ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ଆଶାଥିଲା, ମଣିଷ ଗଢ଼ି ଅଭିଶପ୍ତ ଉତ୍କଳ-ମାତାଙ୍କ ସେବାରେ ନିଜକୁ ଲିପ୍ତ କରିବା । ତାଙ୍କର ସେହି ଚିରପୋଷିତ ଅଭିଳାଷ ଏଥିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଶା ଦେଖାଗଲା । ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସୁନାମ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରସାରିତ ହେଲା । ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ 'ଗୁରୁକୁଳ' ପରି ଗୁରୁ-ଛାତ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତି, ସ୍ନେହ-ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର କଠୋର ନିୟମରେ କୌଣସି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଦେଖାଦେଲା ନାହିଁ । ଏ ସମସ୍ତ କୃତୀ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ଆଗ୍ରହ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିଷ୍ଠାର ପରିଣାମ । ସେ ଥିଲେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କପରି ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ଓ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କପରି ସଯତ୍ନ ଓ କଠୋର କର୍ମନିଷ୍ଠ । ୧୯୧୩ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ୨୭ ଓ ୨୮ ତାରିଖ ବୁଢ଼ନ୍ଦ ମଧୁସୂଦନ ଦାସଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ପରିଚାଳିତ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ମିଳନୀର ନବମ ଅଧିବେଶନରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରସ୍ତାବ କ୍ରମେ ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର କର୍ମକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କୁ ହାର୍ଦ୍ଦିକ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଦିଆଗଲା । ବ୍ୟାସକବି ଫକୀରମୋହନ ତାଙ୍କ ଭାଷଣରେ କହିଲେ, "ଏପରି ସ୍କୁଲ ଓଡ଼ିଶାରେ ଗୋଟିଏ ହେଲେ ନାହିଁ, ଏଥିରେ ବିଦ୍ୟା ଓ ଚରିତ୍ର ଉଭୟର ଉନ୍ନତି ହୁଏ ।" ସଭାପତି ଆସନରୁ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ତାଙ୍କ ଭାଷଣରେ କହିଲେ, "ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲର ଶିକ୍ଷକମାନେ ମନୁଷ୍ୟ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ କୃତସଙ୍କଳ୍ପ । ଜଗନ୍ନାଥ ମୂର୍ତ୍ତି ସମସ୍ତେ ଗଢ଼ି ପାରିବେ; କିନ୍ତୁ ତା ଭିତରେ ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମ ଅଛି, ତାହା କେହି ଗଢ଼ି ପାରିବେ ନାହିଁ ।" ନିଜେ ଗୋପବନ୍ଧୁ, ଯେ କି ସେହି ସ୍କୁଲର ସ୍ଥାପକ ଓ ପରିଚାଳକ, ସେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଭାଷଣରେ ସ୍କୁଲର ଆଦର୍ଶ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ କହିଥିଲେ—"ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଆକାଶର ନିମ୍ନରେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦୃଢ଼-ବିଶ୍ୱାସ କରିଥିଲୁ ଯେ, ଦିନ ଆସିବ, ଯେତେବେଳେ ଭଗବାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର କରିବେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ସେବା କରୁଅଛୁ । ମାତ୍ର ସେଥିରେ କି ଇଷ୍ଟ ଅନିଷ୍ଟ ଅଛି, ସେଥିପ୍ରତି ତିଳେ ମାତ୍ର ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରିନାହୁଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଁ, ମାନବ ସେବାହିଁ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବା ଏବଂ ଏହାହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ………"

ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଭାଷଣରେ ତାଙ୍କ ମନର ଏକ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବେଦନା ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ସେ ବହୁ ଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର କରି ଯେଉଁ ସ୍କୁଲ ଗୃହଟି ସତ୍ୟବାଦୀରେ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ, ସେଥିରେ କେତେକ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ୧୯୧୨ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୨ ତାରିଖ ରାତିରେ ଅଗ୍ନିସଂଯୋଗ କରି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେଉଥିଲେ । ତେଣୁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଆକାଶ ତଳେ ବକୁଳବନରେ ୧୯୧୪ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍କୁଲ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳିତ ହେଲା । ସମାଜ ସଂସ୍କାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଛାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଥିବାରୁ, କେତେକ ଅଶିକ୍ଷିତ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଲୋକ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଇ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରିଥିବେ । କିନ୍ତୁ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପୁରୋଧାରେ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ସମାଜ-ସଂସ୍କାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା, ତାହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଜାତିଭେଦର ନିରାକରଣ ତଥା କୁ-ସଂସ୍କାର ପ୍ରଣୋଦିତ କ୍ରିୟାକଳାପରୁ ସମାଜକୁ ରକ୍ଷାକରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା । ସେ କହୁଥିଲେ, "ବୈଦିକ-ଯୁଗରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ବିବାହାଦି କର୍ମରେ ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ବାରଣ ତ ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟ-ଯୁଗରେହିଁ ସେଥିରେ ଘୋର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଦେଖାଦେଲା, ଯାହାଫଳରେ ହିନ୍ଦୁର ସାମାଜିକ ଜୀବନ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲା ।" ସମାଜ-ସଂସ୍କାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ବହୁ ଯୁକ୍ତି ସମ୍ବଳିତ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଲେଖି ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ମନୀଷୀମାନଙ୍କ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ବାଣୀ ଉତ୍କଳରେ ଯେପରି ପୁନଃପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଲୋକଙ୍କ ମନ ଓ ପ୍ରାଣ ଶୁଦ୍ଧ-ପବିତ୍ର ହୋଇପାରିବ, ସେପରି ମହତ୍ ଭାବ ସମ୍ବଳିତ ଲେଖା ଓ ଭାଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ଏହି ନୀତି ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ । ବହୁ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଏବଂ ଉପନିଷଦ୍‌ର ମୌଳିକ ତଥ୍ୟ ଅନୁଶୀଳନ କରି ସେ ବୁଝିପାରି ଥିଲେ ଯେ, ହିନ୍ଦୁ ଜାତିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଓ କର୍ମପନ୍ଥା ପ୍ରାଚୀନ ଆର୍ଯ୍ୟ ମୁନି-ଋଷିଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେହିଁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ । ତେଣୁ ସେହି ପନ୍ଥା ଓ ନୀତି କେତେ ଯୁଗର ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ସତ୍ତ୍ୱେ ମଧ୍ୟ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁ ଜାତି ତଥା ବୈଦିକ ଧର୍ମକୁ ଅଦ୍ୟାପି ତାର ଜାତୀୟ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିପାରିଛି ।

ଯେଉଁ ସମୟରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ କର୍ମମୟ ଜୀବନର ମଧ୍ୟାହ୍ନ, ସେତେବେଳେ ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରୁଥିବା ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାମାଜିକ ବିଭେଦ ଅତି ଉତ୍କଟ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିଲା । ସେଥିର ନିରାକରଣ ଆବଶ୍ୟକ । ଏଣୁ ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଲେଖନୀ ଏ ଦିଗରେ ଅଗ୍ରଣୀ ହେଲା । ତାଙ୍କର 'ମୋ କଥା' ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଉତ୍କଳରେ ଦିନେ ଚହଳ ପକାଇ ଦେଲା; ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଆଭିଜାତ୍ୟ ମନୋଭାବସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକେ ଘୋର ବିଚଳିତ ହେଲେ । ତଥାପି ତାଙ୍କ ଗବେଷଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ଲେଖାମାନଙ୍କର ପ୍ରାମାଣିକ ଯୁକ୍ତିକୁ କେହି ଖଣ୍ଡନ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଶିକ୍ଷା-କ୍ଷେତ୍ରରେ ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲର ଅବଦାନ ଓ ଆଦର୍ଶ ଅଦ୍ୟାବଧି ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇରହିଛି । କିନ୍ତୁ ତତ୍କାଳୀନ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିଷ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ି ୧୯୧୯ ସାଲ ବେଳକୁ ସେଥିର ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଲା । ଏଥିପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ କୂଟନୈତିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଶାର କେତେ ଜଣ ରାଜ କର୍ମଚାରୀ ସେହି ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦେବା କୌଶଳ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦାୟୀ । ଏଠାରେ କହିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ, ୧୯୧୫ ଓ ୧୯୧୭ ସାଲରେ ସେହି ସ୍କୁଲଟି ଯଥାକ୍ରମେ କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ପାଟଣା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରିବା ଫଳରେ କେତେକ ନୂତନ କଟକଣାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମାତ୍ର ଜାତୀୟ ନୀତିରେ ପରିଚାଳିତ ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲ ସେହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କଟକଣାରେ ଆବଦ୍ଧ ନ ହେବାରୁ କ୍ରମେ ତାହା ମଳିନ ଓ ଶୁଷ୍କ ହୋଇଗଲା । ଏଥିରେ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଘୋର ଆଘାତ ଲାଗିଲା ସତ; କିନ୍ତୁ କେହିହେଲେ ଅନୁଷ୍ଠାନଟିକୁ ପୁନର୍ଜୀବିତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲେ ନାହିଁ । ବୃକ୍ଷଟି ଶୁଷ୍କ ହେଲେ ସେଥିରେ ବସା ବାନ୍ଧିଥିବା ପକ୍ଷୀମାନେ ଯେପରି ଅନ୍ୟତ୍ର ଉଡ଼ିଯାନ୍ତି, ସେପରି 'ପଞ୍ଚସଖା'ଙ୍କ ଦଶା ହୋଇଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ କର୍ମ ଭୁଲି ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ପରିଚାଳିତ ନିଖିଳ-ଭାରତ-ଜାତୀୟ-କଂଗ୍ରେସରେ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ଯୋଗଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷା-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆତ୍ମନିବେଶ କରିବା ସଂକଳ୍ପ ନୀଳକଣ୍ଠ ବିସ୍ମୃତ ହେଲେନାହିଁ ।

ଏଠାରେ କହିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ, ସୋନପୁର ମହାରାଜା ବୀରମିତ୍ରୋଦୟ ସିଂହଦେଓ କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ସକାଶେ ୧୯୨୦ ମସିହାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତିନିବର୍ଷ ପାଇଁ ଏକ ଫେଲୋସିପ ଖୋଲିଥିଲେ । ଏଥିରେ ମାସିକ ଟ ୧୫୦ - ଦରମାରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାଶଙ୍କୁ ସେ ବର୍ଷ ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ମାସରେ ନିଯୁକ୍ତ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ମହତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନେଇ ସେ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଓ ଗବେଷଣା କ୍ଷେତ୍ର ବରଣ କରିଥିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ଆକର୍ଷଣ କଲା ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସେ ବର୍ଷ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ଅଧ୍ୟାପନା କର୍ମରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସେ ମିଳିତ ହେଲେ ଏବଂ ଭାରତର ଜାତୀୟ-କଂଗ୍ରେସରେ ଯୋଗଦେଲେ । ଏହାପରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ସୂତ୍ରପାତ ହେଲା । ଅବଶ୍ୟ ଏ ଘଟଣାର କିଛି ବର୍ଷ ପରେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର ଓ ବିଶ୍ୱନାଥ ଦାଶଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲକୁ ପୁନର୍ଜୀବିତ କରିବା ପାଇଁ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲା ନାହିଁ ।

—ଗ—

ଭାରତର ଜାତୀୟତାବାଦୀଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ସେତେବେଳେ ବିଦେଶୀ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଘୋର ବିରକ୍ତି ଓ ବିଦ୍ରୋହ ଖେଳା କରୁଥିଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କାରଣ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଜେନେରାଲ ଡାୟାର୍ (General Dyer) ପଞ୍ଜାବର ଜାଲିଅନାଓ୍ୱାଲାବାଗଠାରେ ୧୯୧୯ ସାଲ ଏପ୍ରିଲ ୧୩ ତାରିଖ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ନିରୀହ ନିରସ୍ତ୍ର ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ସହସ୍ରାଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଗୁଳିକରି ହତ୍ୟା କରିଥିଲେ । ପୁଣି 'ରାଉଲଟ୍ ଏକ୍ଟ' ପରି ଏକ ନୃଶଂସ ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ଓ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ସମସ୍ତେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଆହ୍ୱାନକ୍ରମେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଛାତ୍ର ଓ କର୍ମଚାରୀମାନେ କଂଗ୍ରେସରେ ଯୋଗଦେଲେ । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ, ଓଡ଼ିଶାରେ କଂଗ୍ରେସ ଦଳପକ୍ଷରୁ ପ୍ରତି ଜିଲ୍ଲାରେ କମିଟିମାନ ସଂଗଠିତ ହେଲା । ଏହାପରେ ୧୯୨୧ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୩ ତାରିଖ ଦିନ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଓଡ଼ିଶା ଆଗମନ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜାତୀୟ ଉଦ୍ଦୀପନା ସୃଷ୍ଟି କଲା । ପୁରୀ, କଟକ, ସତ୍ୟବାଦୀ, ବ୍ରହ୍ମପୁର, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ପ୍ରଭୃତି କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ମୁଖନିଃସୃତ ଅସହଯୋଗ-ମନ୍ତ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରିଦେଲା । ପୁରୀରେ ସେଦିନ ଦୋଳୋତ୍ସବ । କଟକରେ ତା' ପରଦିନ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ଓ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନଙ୍କ ପ୍ରାଥମିକ ସମ୍ମେଳନ, ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଐତିହାସିକ ଘଟଣା ।

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଜାତୀୟ ଆଦର୍ଶ ଦୁଇଟି ଆଭିମୁଖ୍ୟରେ ବିଭକ୍ତ । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି, ଉତ୍କଳୀୟ ଭାଷାଭାଷୀଙ୍କୁ ଏକତ୍ରିତ କରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ କରିବା ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଉଛି, ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଯୋଗଦେଇ ଜାତୀୟ ପତାକା ତଳେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିବା । ଆଗରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଉତ୍କଳ ଓ ଭାରତକୁ ସେ ଯଥାକ୍ରମେ ମାତା ଓ ପିତାମହୀ ରୂପେ କଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ପ୍ରଥମେ ମାତାଙ୍କୁ ପିଣ୍ଡଦାନ କଲା ପରେ ପିତାମହୀଙ୍କୁ ପୁନି ଯେପରି ପିଣ୍ଡଦାନ କରିଥାନ୍ତି, ସେପରି ନୀଳକଣ୍ଠ ପ୍ରଥମେ ଉତ୍କଳର ଏକତ୍ରୀକରଣ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଏକଦା ଜାତୀୟ-କଂଗ୍ରେସ-ସଭାରେ କେହି କେହି ତାଙ୍କୁ ଆକ୍ଷେପ କରିଥିଲେ । ତଥାପି ସେ ନିଜ ଆଦର୍ଶରୁ ବିଚଳିତ ହେଲେ ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଦେଶ-ମିଶ୍ରଣ-ଆନ୍ଦୋଳନ ତୀବ୍ର ଗତିରେ ଯେଉଁ ସମୟରେ ପରିଚାଳିତ ହେଲା ସେତେବେଳେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଦେଶରେ ରହିଥିବା ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ଅଭିମତ ଜାଣିବାକୁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ୧୯୨୪ ମସିହାରେ ଫିଲିପ-ଡଫ୍ କମିଟି ଗଠିତ ହେଲା । ଏଣୁ ଗଞ୍ଜାମ ଓ ଜୟପୁର ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ତତ୍ପରତା ଯଥେଷ୍ଟ ବଢ଼ିଗଲା । ତେଣେ ଆନ୍ଧ୍ର ଲୋକମାନେ ମଧ୍ୟ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବଳ ଭାବେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇଥାନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମପୁର ଓ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଓଡ଼ିଆ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଦେବାକୁ ଯାଇ ଓଡ଼ିଶାରୁ ଯେଉଁ ନେତାମାନେ ସଭାସମିତି କରିଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଥିଲେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ । ଆନ୍ଧ୍ରର କାକିନାଡ଼ାଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗଦେଇ ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ ଯେ, ଆନ୍ଧ୍ର—ଓଡ଼ିଶାର ସୀମାରେଖା କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ନିର୍ଣ୍ଣିତ ହେଲେ ଉଭୟ ଭାଷାଭାଷୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଦୂରୀଭୂତ ହେବ । ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁସାରେ ୧୯୨୪ ସାଲ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ପୂର୍ବରୁ ଏହା କରିବାକୁ ସ୍ଥିର ହେଲା । ଏଥି ସକାଶେ ରାଜାଜୀ (ରାଜଗୋପାଳାଚାରୀ)ଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ଗୋଟିଏ କମିଟି ମଧ୍ୟ ଗଠିତ ହେଲା । ସେଥିରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବାକୁ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ନିର୍ବାଚିତ ହେଲେ । ଗଞ୍ଜାମର କଂଗ୍ରେସ ନେତା ନିରଞ୍ଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସେ କମିଟିରେ ରହିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ରାଜଗୋପାଳାଚାରୀ ଓ ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦଙ୍କ ସମାଧାନର ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ ହେଲା । କାରଣ ଆନ୍ଧ୍ରମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ପଟ୍ଟାଭି ସୀତାରାମାୟା ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣକରି ଆନ୍ଦୋଳନ ସୀମା ବ୍ରହ୍ମପୁରର ଦକ୍ଷିଣକୁ ପ୍ରସାରିତ କରିବା ବିରୁଦ୍ଧରେ ମତ ଦେଲେ, ଯାହାକି ନିତାନ୍ତ ଅସଙ୍ଗତ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଗ୍ରାହ୍ୟ ନୁହେଁ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ ମହଲରେ ଅପମାନିତ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଦଳ ସୁବିଧା ଉଣ୍ଡୁଥିଲେ । କାରଣ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଦାବୀକୁ ବଳବତ୍ତର କରିବା ସକାଶେ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଥିଲା । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ ତାଙ୍କର ବଳିଷ୍ଠ ଯୁକ୍ତିର ସାରବତ୍ତା ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଉପେକ୍ଷା କରିବା ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ଭବ ହେଉ ନ ଥିଲା ।

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ୧୯୨୭ ମସିହା ଫେବୃଆରି ୮ ତାରିଖ ଦିନ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ସକାଶେ ଅକାଟ୍ୟଯୁକ୍ତି ସମ୍ବଳିତ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାସଭାରେ ଆଗତ କଲେ । ତାଙ୍କର ସେହି ଦାବୀ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । [illegible]ର ଅଗ୍ରଲେଖାରେ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସମ୍ପାଦକୀୟ ଟିପ୍ପଣୀ ପ୍ରକାଶ ହେବା ଦେଖି ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ବିଜ୍ଞତା ଓ ତତ୍ପର ବୁଦ୍ଧିର ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ପ୍ରଶଂସା ନ କରି ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ବର୍ଷ ଭାରତର ସାମ୍ବିଧାନିକ ସଂସ୍କାର ବିଷୟରେ ଟିକିନିଖି ବିବରଣୀ ଜନନେତାମାନଙ୍କଠାରୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ବ୍ରିଟିଶ୍ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟକୁ ଗୋଟିଏ ରିପୋର୍ଟ ଦେବା ପାଇଁ ସାଇମନ୍ କମିଶନ୍ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କ୍ରମେ କମିଶନକୁ ସର୍ବତ୍ର ବର୍ଜ୍ଜନ କରାଗଲା । ପୁଣି 'ସାଇମନ୍ ଫେରିଯାଅ'

Digitized by srujanika@gmail.com

ବୋଲି ସ୍ଲୋଗାନ୍ ଦିଆଗଲା । ଓଡ଼ିଶାର ବହୁ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ବୁଝିଥିଲେ ଯେ, ସାଇମନ୍‌ଙ୍କୁ ଏତେବେଳେ ବର୍ଜନ କରିବା ଅର୍ଥ, ସରକାରଙ୍କ ଶତ୍ରୁତା ଅର୍ଜନ କରିବା ; ଆଉ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ସମସ୍ୟାର 'ଇତିଶ୍ରୀ' କରିବା । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି କଟକରେ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ, ଭୁବନାନନ୍ଦ ଦାସ, ରାୟବାହାଦୂର ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ମହାନ୍ତି, ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ, ବିଶ୍ୱନାଥ କର ପ୍ରମୁଖ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ନରମପନ୍ଥୀ-ମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ କହିଲେ,—"ଆମେ ଯଦି ଏହି ରାଜନୈତିକ ସନ୍ଧିବେଳେ ସାଇମନ୍ କମିଶନ୍‌ଠାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଦାବୀ ଉପସ୍ଥାପିତ ନ କରି ଅସହଯୋଗ ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କରୁ, ତେବେ ଆମ ସମସ୍ୟା ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇରହିବ । ଏ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ କେବଳ ନରମପନ୍ଥୀ ନୁହନ୍ତି, କେତେକ ଉଗ୍ର କଂଗ୍ରେସପନ୍ଥୀ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥନ କଲେ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ ସାଇମନ୍‌ଙ୍କୁ ମହାରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ଓ ବ୍ରହ୍ମପୁରର ଓଡ଼ିଆ ଭୁବନେଶ୍ୱର ରଥ ଦୁଇଟି ସ୍ମାରକ ପତ୍ର ଦେଇ ଓଡ଼ିଶାର ଦାବୀ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିଥିଲେ । ପାଟଣାଠାରେ ବାବୁ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ ପ୍ରମୁଖ କଟକର କେତେକ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ମାରକ ପତ୍ର ଦେଲେ । ତାତ୍କାଳୀନ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପରିସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସାଇମନ୍ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ଦାବୀକୁ ସମର୍ଥନ କରି ତାଙ୍କ ରିପୋର୍ଟରେ ସୁପାରିଶ କଲେ ।

କଂଗ୍ରେସର ଅସହଯୋଗ ଆହ୍ୱାନ ଅମାନ୍ୟ କରିବାରୁ କଲିକତା କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଓଡ଼ିଆ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୋର ଆକ୍ଷେପ କରାଗଲା । ସେଥିରେ ଅପମାନିତ ହୋଇ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ, ଦିବାକର ପଟ୍ଟନାୟକ ପ୍ରମୁଖ ଓଡ଼ିଶାର ସଭ୍ୟମାନେ ସଭା ବର୍ଜନ କରିବାରୁ ପରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଦୁଃଖପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇଥିଲେ ।

୧୯୨୮ ସାଲରେ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ କମିଟି ମୋତିଲାଲ ନେହରୁଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ଗଠିତ ହେଲା । ସେଥିରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖାଗଲା ଯେ, ପ୍ରଦେଶ ପରିଚାଳନା ସକାଶେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଅର୍ଥ ଯଦି ହୋଇପାରିବ, ତାହାହେଲେ କେବଳ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶରେ ପରିଣତ କରାଯାଇପାରେ । ମୋତିଲାଲଙ୍କ ରିପୋର୍ଟଟି ସେ ବର୍ଷ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ସର୍କାରଙ୍କୁ ଦିଆଗଲା । ଏପରି ଏକ ଅବାନ୍ତର ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଖି ଓଡ଼ିଆମାନେ ହତାଶ ହେଲେ । କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ସେମାନେ ସହାନୁଭୂତି ପାଇବା ଆଶା ତିରୋହିତ ହେଲା । ତଥାପି ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ଅଦମ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା ଏ ଦିଗରେ ଅବ୍ୟାହତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ରହିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଆର୍ଥିକ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ମୁହୁର୍ମୁହୁ ବନ୍ୟାବିପ୍ଲାବିତ ହେବାରୁ ସର୍ବଭାରତୀୟ ସମସ୍ୟାରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ମୁସଲମାନ ଦଳର ନେତା ଜିନ୍ନା ମୋତିଲାଲ ନେହେରୁଙ୍କ ସୁପାରିଶ୍‌କୁ ପୁରାପୁରି ଭାବେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେଲେ । ଏଣେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପାଇଁ ସାଇମନ୍‌ଙ୍କ ଅନୁକୂଳ ସୁପାରିଶ୍ ଦେବା ଦେଖି ଆନ୍ଧ୍ରମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଘୋର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ସେମାନେ ବୁଝିପାରିଲେ ଯେ, ଗଞ୍ଜାମ ଓ ଭିଶାଖାପାଟଣାର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳ ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ସେମାନଙ୍କୁ ହରାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯଦି ବାସ୍ତବରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ଗଠିତ ହୁଏ, ଅତଏବ ଇତିହାସ-ଗବେଷଣା ଛଳରେ ପ୍ରାଚୀନ କଳିଙ୍ଗରାଷ୍ଟ୍ର ଆନ୍ଧ୍ରମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମୁଖ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ଥିଲା ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରିବାକୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟଗ୍ର ହେଲା । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀଠାରେ 'ଆନ୍ଧ୍ର-ପ୍ରାଚ୍ୟ ବିଦ୍ୟା ଗବେଷଣା ସମିତି' (Andhra Historical Research Society) ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଠିତ ହେଲା । ସେଥିରେ ସେ ଅଞ୍ଚଳର ବହୁ ଐତିହାସିକ ପଣ୍ଡିତ, ରାଜନୈତିକ, ଓକିଲ ପ୍ରଭୃତି ଯୋଗଦେଲେ । ସମିତିର ପରିଚାଳନା ଭାର ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀ କଲେଜର ଜଣେ ଇତିହାସ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହେଲା ।

୧୯୨୭ ମସିହା, ଜୁନ୍ ୧୬ ଓ ୧୭ ତାରିଖ ଦୁଇ ଦିନ ଧରି ମୁଖଲିଙ୍ଗ-ଠାରେ ସେହି 'ପ୍ରାଚ୍ୟ ଗବେଷଣା ସମିତି' ପକ୍ଷରୁ 'କଳିଙ୍ଗ ଦିବସ' ପାଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଐତିହାସିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ପ୍ରାଚୀନ କଳିଙ୍ଗ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଆନ୍ଧ୍ରର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ବୋଲି ସର୍ବସମକ୍ଷରେ ପ୍ରମାଣିତ କରିବା ଥିଲା ଆନ୍ଧ୍ର ନେତା-ମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ ବହୁ ଐତିହାସିକ ଓ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ପଣ୍ଡିତମାନେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଦେଶରୁ ଆସି ମୁଖଲିଙ୍ଗରେ ସମବେତ ହେଲେ । ଅଳ୍ପ କେତେ ଜଣ ଓଡ଼ିଆ ମାତ୍ର ସେଥିରେ ଯୋଗଦେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ସମସ୍ୟା ରାଜନୈତିକ ସ୍ତରରେ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ପରିଣତ ହୋଇସାରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଆନ୍ଧ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁପରି ଖ୍ୟାତିସମ୍ପନ୍ନ ଐତିହାସିକ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଖଣ୍ଡନ କରିବା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେପରି ଗବେଷକ ନ ଥିଲେ । ସର୍ବ ଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ଆନ୍ଧ୍ରର ଦାବୀ ଯଦି ଐତିହାସିକ ଭିତ୍ତିରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ କଳିଙ୍ଗକୁ ଆନ୍ଧ୍ରର ଅଂଶରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ତା'ହେଲେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଦେଶରେ ରହିଥିବା ଜୟପୁର (କୋରାପୁଟ) ଓ ଗଞ୍ଜାମର ଚିଲିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୁଦାୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ କୌଣସି ଦାବୀ ରହିବ ନାହିଁ । ଫଳରେ ୧୯୨୪ରେ ଫିଲିପ୍-ଡଫ୍ କମିଶନ୍ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଅନୁକୂଳରେ ଯେଉଁ ସୁପାରିଶ୍ ସରକାରଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ଆପେ ଆପେ କାଟ ଖାଇଯିବ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏ ପରସ୍ଥିତିରେ ଗଞ୍ଜାମର ତତ୍କାଳୀନ ନେତାମାନେ ହତାଶ ହୋଇ-ପଡ଼ିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ କିଏ ଏପରି ବିଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତ ଓ ଗବେଷକ ଅଛନ୍ତି, ଯେ କି ଆନ୍ଧ୍ର ଐତିହାସିକମାନଙ୍କ ଯୁକ୍ତିତର୍କରେ ବଳିପଡ଼ି କଳିଙ୍ଗରେ ଓଡ଼ିଶାର ଅଂଶଥିବା କଥା ପ୍ରମାଣିତ କରି ପାରିବେ ? ଗଞ୍ଜାମର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନେତା ଆଶା ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ଶଶିଭୂଷଣ ରଥଙ୍କ ମନେପଡ଼ିଲା, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କ ନାମ । ସେ ଜାଣିଥିଲେ, ସେହି ଏକମାତ୍ର ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ପଣ୍ଡିତ ଯେ କି ଯୁକ୍ତି ବଳରେ ଆନ୍ଧ୍ର ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ହଟାଇ ପାରନ୍ତି । ଶଶିଭୂଷଣଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷାକରି ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ମୁଖଲିଙ୍ଗ-ସଭାରେ ଭାଷଣ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରବନ୍ଧ ଇଂରାଜୀରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଆଲୋଚନା ସଭାରେ ପାଠ କଲେ, ଯାହାକି Andhra Historical Research Journal ରେ ଏବଂ ତେଲୁଗୁ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦିତ ହୋଇ "କଳିଙ୍ଗ-ସମ୍ପିକା" ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ମୁଖଲିଙ୍ଗ-ସଭାରେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଯୋଗଦେଇଥାଏ । ମୋର ସ୍ପଷ୍ଟ ମନେପଡ଼ୁଛି କଳିଙ୍ଗର କେନ୍ଦ୍ର ଦନ୍ତପୁର, ଯେଉଁଠାରେ ଗୌତମ-ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ପବିତ୍ର ଦନ୍ତ ପୂଜିତ ହେଉଥିଲା, ତାହା ନୀଳାଚଳଧାମ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କେଉଁ ସ୍ଥାନ ହୋଇ ନ ପାରେ ବୋଲି ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଯେଉଁସବୁ ଯୁକ୍ତି ଓ କାରଣ ଦର୍ଶାଇ ଥିଲେ, ତାହା ଆନ୍ଧ୍ର ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ଏକାବେଳେକେ ବିସ୍ମିତ ଓ ନିରୁତ୍ତର କରିଦେଇଥିଲା । ସେଦିନ ଶଶିଭୂଷଣ ରଥଙ୍କ ସମେତ ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଜୟପୁର ମହାରାଜା ବିକ୍ରମଦେବ ବର୍ମା, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି, ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହ, ସାର୍ ପରଶୁରାମ ପାତ୍ର ପ୍ରମୁଖ ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବିଜ୍ଞ ନେତାମାନେ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ପ୍ରଗଲ୍ଭ-ବାଗ୍ମିତା ଓ ଯୁକ୍ତିର ସାରବତ୍ତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ଆମେ ଯେଉଁ ଯୁବକମାନେ ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲୁ—ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପାଦରେ ପ୍ରଣାମ କରି ତାଙ୍କର ବିଜୟ ଗାନ କଲୁ । ଓଡ଼ିଶାରେ ସର୍ବତ୍ର ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଅଭିନନ୍ଦନ କରି ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହିଲେ । ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ 'ସମାଜ' ପତ୍ରିକାରେ ୧୯୨୭ ସାଲ ଜୁଲାଇ ୨ ତାରିଖ ଦିନ ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ଲେଖା ପ୍ରକାଶ କରି ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ କୃତିତ୍ୱର ଭୂୟସୀ ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଲେଖାର କିଛି ଅଂଶ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ଅଯୌକ୍ତିକ ହେବ ନାହିଁ—

"ଜୁନ୍ ୧୭।୧୭ ତାରିଖ କଳିଙ୍ଗ-ଦିବସ ହୋଇଥିଲା । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଅନ୍ତର୍ଗତ ମୁଖଲିଙ୍ଗଠାରେ ଏ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଏକ ସମ୍ମିଳନୀ ବସିଥିଲା । ଏଥିରେ ଆନ୍ଧ୍ର ଏବଂ ଉତ୍କଳର କେତେକ ଶିକ୍ଷିତ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଯୋଗଦେଇଥିଲେ । ଇତିହାସ, ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ଏ ସମ୍ମିଳନୀର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଆନ୍ଧ୍ର ପୁରାତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ସମାଜଦ୍ୱାରା ଏହା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ତେଲିଙ୍ଗମାନେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଲାଗି ଉଦ୍ୟମ କରୁଛନ୍ତି । ଏହି ଉଦ୍ୟମ ସେମାନଙ୍କର କେବଳ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଏହାକୁ କଂଗ୍ରେସ ଆନ୍ଦୋଳନର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସ ବାହାରେ ହେଉଥିବା ରାଜନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ମଧ୍ୟ ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନର ଆଲୋଚନା ଓ ଉଦ୍ୟମ ଚାଲିଛି । ଶିକ୍ଷା, ଶିଳ୍ପ, ସାହିତ୍ୟ, ଇତିହାସ ଆଦି ନାନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାର ବିରାମ ନାହିଁ । × × × ଅନ୍ଧ୍ର ପୁରାତତ୍ତ୍ୱ ଆଲୋଚନା ସମିତି ଗଢ଼ା ହୋଇଛି । ଏ ସମିତି ପକ୍ଷରୁ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଅନ୍ଧ୍ରତତ୍ତ୍ୱସନ୍ଧିତ୍ସୁ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅଦ୍ଭୁତ ଉତ୍ସାହ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟ ଆବିଷ୍କାରରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । କଳିଙ୍ଗ-ଦିବସ ଏହିମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମର ଫଳ । × × × କଳିଙ୍ଗର ପ୍ରାଚୀନ ବୈଭବ ଦେଖି ତା ଉପରେ ଏବେ ଅନେକ ଦାବୀଦାର । × × × ଏବେ କଳିଙ୍ଗର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେବାଲାଗି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶ ଲୋକଙ୍କର ଚେଷ୍ଟା । କଳିଙ୍ଗର ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଦର ତାମ୍ରଲିପ୍ତି ବା ତମଲୁକ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ ବଙ୍ଗଳାର ଦଖଲରେ । ଅଧିକାଂଶ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଅଧୀନ । ଓଡ଼ିଶାର ତ ଲୁଣ୍ଡମୁଣ୍ଡ ଫିଟୁ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ତାର ପୂର୍ବ ବିଭବକୁ ଲୁଟ୍‌ପାଟ କରି ଆତ୍ମସାତ୍ କରିବା ଲାଗି ସାଇପଡ଼ିଶା ଏ ଉଦ୍ୟତ-ହେବା ତ ମନୁଷ୍ୟର ସହଜ ପ୍ରକୃତି, ସେଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଅଣ ? ଆଜିକାଏ ବଙ୍ଗଳାର ଐତିହାସିକମାନେ ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଚୀନ ବୈଭବକୁ ନିଜସ୍ୱ କରିବାର ଉଦ୍ୟମରେ ଲାଗିଥିଲେ । ଭୁବନେଶ୍ୱର, କୋଣାର୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ଶିଳ୍ପ ବଙ୍ଗଳା ଶିଳ୍ପ ନୈପୁଣ୍ୟର ପରାକାଷ୍ଠା ବୋଲି ସେ କହି ଆସୁଛନ୍ତି । × × × ଆନ୍ଧ୍ରମାନଙ୍କର ତଥ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନ ଉଦ୍ୟମକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରଶଂସା କରୁଅଛୁ ଏବଂ ନିରପେକ୍ଷ ଭାବେ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ସେମାନେ ଏଥିରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଭାରତ ଜାତୀୟ ଇତିହାସ ଉପାଦାନ ଯୋଗାନ୍ତୁ, ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କାମନା । ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ନିମନ୍ତେ ନାନାବିଧ ଉଦ୍ୟମ ମଧ୍ୟରୁ ଏହା ଅନ୍ୟତମ । × × × ବାସ୍ତବରେ ଜାତୀୟତାର ମୂଳଭିତ୍ତି ଅତୀତର ଗୌରବରେ । ସେ ମୂଳଭିତ୍ତିକି ଦୃଢ଼ ନ କରି ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ଉଦ୍ୟମ କରିବା ଶିବେଇ ସାଜିବା ଦେଉଳ ତୋଳିଲାପରି; ଯେତେ ପଥର ପକାଇବ ସବୁ କାଳିକାଇ ଗର୍ତ୍ତରେ ଭସିଯିବ । କାଉନ୍‌ସିଲ୍ ବକ୍ତୃତା; ଖବରକାଗଜ ବାଦାନୁବାଦ; ସବୁ ମିଳାଇ ଯିବ । ଜାତୀୟତା ରକ୍ଷାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ଜାତିର ପ୍ରାଚୀନ ଗୌରବ ରକ୍ଷା ଉଦ୍ୟମ ପ୍ରଧାନ ଏବଂ ପ୍ରଥମ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ କଳିଙ୍ଗ ଦିବସରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ନିମନ୍ତେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଖୁବ୍ ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ବଡ଼ଲାଟ୍ ସଭା ବକ୍ତୃତାକୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆମ୍ଭେମାନେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ କଥା ବୋଲି କେବେ ମନେକରି ନାହୁଁ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେ (ନୀଳକଣ୍ଠ) ଓଡ଼ିଆ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା କରିଛନ୍ତି. କଳିଙ୍ଗ ଦିବସରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ ଫଳରେ ତାହାର ଅନେକ ଗୁଣ ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଛି । × × × "ନାୟମାତ୍ମା ବଳହୀନେନ ଲଭ୍ୟଃ" । ଜାତିର ବଳ ବିଭବ ଗୌରବ ବିନା ଜାତୀୟ ଆତ୍ମଲାଭ ଅସମ୍ଭବ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାଶଙ୍କର ଚଳିଶପୃଷ୍ଠା ସୁଦୀର୍ଘ କଳିଙ୍ଗ ଇତିହାସ ବିଷୟକ ପ୍ରବନ୍ଧ କଳିଙ୍ଗ ଦିବସରେ ଅନେକ ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଆଲୋଚନାର ଗତି ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଫେରାଇଥିବା ବଡ଼ ପ୍ରଶଂସାର କଥା ... ..."*

୧୯୨୮ ମସିହା ଜୁନ୍ ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗକରିବା ଉତ୍କଳ ପକ୍ଷେ ଏକ ଦାରୁଣ ଆଘାତ ହୋଇଥିଲା । ଉତ୍କଳ ମାତାଙ୍କ ବରପୁତ୍ର ମଧୁସୂଦନ ଦାଶ ସେତେବେଳେ ବୃଦ୍ଧ ! ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଓଡ଼ିଶାର ନେତୃତ୍ୱଭାର ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ଉତ୍କଳ କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ରୂପେ ସେ ଯଥାସାଧ୍ୟ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ଯେପରି ପ୍ରଖର ସେପରି କର୍ମ ପ୍ରବଣତାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଶକ୍ତି ରହିଥିଲା । ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଯଥାର୍ଥ ଦାୟାଦ ରୂପେ ସର୍ବ-ଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ପୁଣି ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ନିମନ୍ତେ ସେ ପ୍ରାଣପାତ କରି ପ୍ରଭୂତ ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ରାଜନୀତି ସଙ୍ଗେ ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ସେ ଅଳ୍ପ କାଳ ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ—ବିଧାନ-ସଭାକୁ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଂଗ୍ରାମରେ ଯୋଗଦେଇ ୧୯୩୦ ସାଲ ମଇ ମାସ ୩୦ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ଜେଲ୍ ବରଣ କଲେ । ସେଥିର ପୂର୍ବ ବର୍ଷ (୧୯୨୯) ବଡ଼ଲାଟ୍ ଲର୍ଡ଼ ଇର୍ ୱିନ୍ (Lord Irwin) ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଯେ, ଭାରତକୁ 'ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ପାହ୍ୟା' (Dominion Status) ଦେବାକୁ ସରକାର ଇଚ୍ଛୁକ । ଏଥିରେ କେତେକ ନେତା ସମ୍ମତି ଜ୍ଞାପନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅନେକ ମଧ୍ୟ ସେହି ଘୋଷଣାର ବାସ୍ତବ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ସମ୍ପର୍କରେ ସନ୍ଦିହାନ ହେଲେ । ଯାହାହେଉ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ କ୍ରମେ କଲିକତାଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ହିଁ କଂଗ୍ରେସର କାମ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ କରାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସ୍ଥଗିତ ରହିଲା ଓ ଜେଲ୍‌ରେ ଆବଦ୍ଧ ଥିବା କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନେ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କଲେ । କିନ୍ତୁ

* 'ସମାଜ' ତା ୨-୭-୧୯୨୭ ; 'ଗୋପବନ୍ଧୁ ରଚନାବଳୀ' ୨ୟ ଭାଗ, ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀଦ୍ୱାରା ମୁଦ୍ରିତ ୧୯୮୦ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜବାହାରଲାଲ ନେହେରୁଙ୍କ ପର ଉଗ୍ରପନ୍ଥୀ ଯୁବ-କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ଏଥିରେ ଆଦୌ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଲାହୋର ଅଧିବେଶନରେ ନେହେରୁଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ 'ସ୍ୱରାଜ୍ୟ' ଅର୍ଥ 'ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା' ବା 'ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ' ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରାଗଲା । ପୁଣି ୧୯୩୦ ମସିହା ଜାନୁଆରି ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ 'ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ' ପାଳନ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର ହେଲା । ସେଦିନ ସମସ୍ତ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀ 'ଶପଥ' ନେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ଏହାପରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗୁଜୁରାଟର ଦାଣ୍ଡିଠାରେ ଲବଣ-ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସକାଶେ ମାର୍ଚ୍ଚ '୨ ତାରିଖ ଦିନ ସାବରମତି ଆଶ୍ରମରୁ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ହଜାର ହଜାର କଂଗ୍ରେସ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଏଥିରେ ଜେଲ୍ ବରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । 'ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ' ଆନ୍ଦୋଳନର ତୀବ୍ରତା ଦେଖି ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସକମାନେ ରୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀମାନେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଜେଲ୍ ବରଣ କଲେ ।

ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ମେ ମାସରେ ବନ୍ଦୀ କରାଗଲା ଏବଂ ସେଥିର ପ୍ରତିବାଦ କରି ୭ ତାରିଖ ଦିନ ଭାରତ ସାରା ହରତାଳ ପାଳିତ ହେଲା । ଏହାପରେ ଲଣ୍ଡନରେ ଗୋଲଟେବୁଲର ପ୍ରଥମ ବୈଠକରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଦାବିକରି ପାରଳା ମହାରାଜା ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରିଥିଲେ, ତା ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ଗୃହୀତ ହେବାରୁ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବଳ ଆଶା ଓ ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଦେଲା । ସେଥିର ସଫଳତା ନିମନ୍ତେ କଟକର ବାବୁ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ, ଭୁବନାନନ୍ଦ ଦାସ, ରାୟବାହାଦୂର ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ମାହାନ୍ତି, ଭିକାରୀ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ, ବିଶ୍ୱନାଥ କର, ଦେବାନ ବାହାଦୂର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରମୁଖ କଂଗ୍ରେସ ବିରୋଧୀ ନେତାମାନେ ଓଡ଼ିଶାର କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନଙ୍କୁ କଟୁ ସମାଲୋଚନା କରୁଥାନ୍ତି । କାରଣ ସେମାନଙ୍କ ଭାଷଣରେ ପ୍ରକଟିତ ହେଉଥିଲା ଯେ, ସର୍ବ-ଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ପରିଚାଳିତ କଂଗ୍ରେସ ପତାକା ତଳେ ହିଁ ସମସ୍ତେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ସମ୍ମୁଖ ଭାବେ ମହା ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରଥମେ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲେ, ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଓ ପ୍ରଦେଶ ପ୍ରଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରାତୃଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ । ତେଣିକି ଓଡ଼ିଶାର ସଂଗଠନ ବିଷୟ ଆପେ ଆପେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ । କିନ୍ତୁ ଏ ନୀତିର ମାରାତ୍ମକ ଅପକାରିତା କଂଗ୍ରେସ ବିରୋଧୀ ନେତାମାନେ ସେତେବେଳେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । କାରଣ '୧୯୨୭ ମସିହାରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ତେଲେଙ୍ଗା ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଭାରତୀୟ ନେତାମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ତଥା ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଥିଲା, ତାହା ସେମାନେ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆଉ ମଧ୍ୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ମୋତିଲାଲଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ୧୯୨୮ ସାଲରେ ଯେଉଁ ଶାସନ-ସଂସ୍କାର କମିଟି ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନରେ ଅର୍ଥନୈତିକ ଆଳ ଦେଖାଇ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଥିଲା । ଏଣୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ, ଶଶିଭୂଷଣ ରଥ ପ୍ରମୁଖ କେତେକ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ନେତା ଓଡ଼ିଆ ଆନ୍ଦୋଳନର ବିରୋଧ ନ କରି ଯଥାସାଧ୍ୟ ସେଥିରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ନୀଳକଣ୍ଠ ଏଥିରେ ତାଙ୍କ ହୃଦସ୍ଥର ଅଭିଳାଷ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଯାଇ କହୁଥିଲେ, ଓଡ଼ିଶା ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଏ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରେ କେହୁ ଯେପରି ଗୋଳମାଳିଆ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ନ କରନ୍ତୁ; କାରଣ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରିଛି ।

୧୯୩୧ ସାଲ ଜାନୁଆରି ୧୯ ତାରିଖ ଦିନ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ (Prime Minister) ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ, ଭାରତର ଦେଶରକ୍ଷା (Defence), ବୈଦେଶିକ ବ୍ୟାପାର (External Affairs) ଏବଂ ସଂଖ୍ୟା ଲଘିଷ୍ଠ ଜାତି ସମସ୍ୟା (minority) ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭାରତର କେନ୍ଦ୍ର ଓ ପ୍ରାଦେଶିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସବୁ ହସ୍ତରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷମତା ଛାଡ଼ି ଦିଆଯିବ । ଏଥିରେ ଭାରତର ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ନେତାମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଲର୍ଡ଼ ଇର୍‌ୱିନ୍ (Lord Irwin) ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାଲିସ୍ ହେଲା । କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀ ଓ ନେତାମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀରୁ ମୁକ୍ତ କରାଗଲା । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ନିଜେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୋଲଟେବୁଲ୍‌ରେ ଯୋଗଦେଲେ ।

୧୯୩୧ ମସିହାରେ ଜନଗଣନା (census) କାମରେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ-ଅଞ୍ଚଳ ଓଡ଼ିଆମାନେ ବିଶେଷ ତତ୍ପର ହୋଇପଡ଼ିଲେ । କାରଣ 'ଭାଷା ସୂତ୍ରରେ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ' ନୀତି ଏଥିପୂର୍ବରୁ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଓଡ଼ିଶାର ସୀମା ବିଷୟ ବିଚାର ବେଳେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଜନଗଣନା (census) ରେ କାର୍ଡ଼ ଉପରେ ହିଁ ନିର୍ଭର କରାଯିବ । ଗଞ୍ଜାମର ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳରେ ତେଲୁଗୁମାନେ ଏଥିପୂର୍ବରୁ ଦୁଇଟି ଜନଗଣନା ବେଳେ କୌଶଳକ୍ରମେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବହୁ ପରିମାଣରେ ହ୍ରାସ କରିଦେଇଥିଲେ । ୧୯୦୧, ୧୯୧୧ ଓ ୧୯୨୧ ସାଲର ଜନଗଣନାରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ଏଣୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ୧୯୩୧ ସାଲର ଜନସୁମାରି (census) ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଓ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ଏଥି-ସକାଶେ କମିଟିମାନ ଗଠିତ ହେଲା । କେବଳ ଆନ୍ଧ୍ରମାନେ ଯେ ଓଡ଼ିଶା ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ କାମ କରୁଥିଲେ ତା' ନୁହେଁ, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ସର୍କାର ମଧ୍ୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଘୋର ପ୍ରତବନ୍ଧକତା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥାନ୍ତି । ଏ କଥା ସେଠା ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଲର୍ଡ଼ ଏମ୍‌ଥିଲ୍‌ଙ୍କ ସମସ୍ତରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇସାରିଥିଲା ।

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଭୂମିକା ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବହୁ ଜଟିଳତା ଦୂରକଲା । ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଉଗ୍ରପନ୍ଥୀ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନେ ଅଣ-କଂଗ୍ରେସ ତଥା ରାଜା ଜମିଦାରଙ୍କୁ ସରକାରଙ୍କ ଗୋଡ଼ାଣିଆ କୁକୁର ବୋଲି ସଭାସମିତିମାନଙ୍କରେ କହୁ ବୁଲୁଥିଲେ, ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ଏ ଅଞ୍ଚଳର ସମୂହ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ବଳି ଦେଇ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରିଦଆଗଲା । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ, ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର, ଶଶିଭୂଷଣ ରଥ, ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଦାସ ପ୍ରମୁଖ ନେତାମାନେ ସମ୍ମିଳିତ ଭାବେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଓ ସେଥିପାଇଁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଓଡ଼ିଆ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକରେ ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ଦାବୀ ସଙ୍ଗେ ସୀମାନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ସକାଶେ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ କହିଥିଲେ : ''ବିବାହ ଉତ୍ସବରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁରୋହିତ ସଙ୍ଗେ ଶଙ୍ଖ ଓ ବାଦ୍ୟକାର ହାଣ୍ଡି ମଧ୍ୟ ଲୋଡ଼ା ହୁଅନ୍ତି ।'' ଏଥିର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି, କଂଗ୍ରେସ ଓ ବେ-କଂଗ୍ରେସ ସର୍ବଦଳ ମିଶି ଓଡ଼ିଶାର ହିତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେ ବର୍ଷ ମେ ମାସ ଆରମ୍ଭରେ କୁଇଦନ କଟକରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ସର୍ବ-ଦଳୀୟ ସଭାରେ ସ୍ଥିର ହେଲା ଯେ, ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ପାଇଁ ସମସ୍ତେ ମିଳିମିଶି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେଥିରେ ସଭ୍ୟରୂପେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚଉଧୁରୀ, ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପଟ୍ଟନାୟକ, ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଦାସ ଓ ଶଶିଭୂଷଣ ରଥ ରହିଥିଲେ । କମିଟିର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ପାଣ୍ଠି ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ; ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଚାର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ଦରକାର ଏବଂ ପ୍ରଚାରପତ୍ର, ସ୍ମାରକପତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଲେଖିବା, ମୁଦ୍ରଣ କରିବା ପୁଣି ରେକର୍ଡ଼ପତ୍ର ସଂଗ୍ରହ କରିବା ସକାଶେ ମଧ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ଲୋକ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଣୁ ସଭାରେ ତିନୋଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କମିଟି ଗଠିତ ହେଲା । ସେହି ସର୍ବ-ଦଳୀୟ ସଭାରେ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି :—'କଂଗ୍ରେସ ଓ ବେ-କଂଗ୍ରେସ ଦଳରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ବାଛି ସରକାର ଗୋଟିଏ କମିଶନ୍ ଗଠନ କରି ଓଡ଼ିଶାର ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ସୀମା-ସରହଦ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରନ୍ତୁ ।' ଏ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ପ୍ରାକୃତିକ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କଠାରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥିରହେଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏପରି ଏକ ସର୍ବ-ଦଳୀୟ ଉଦ୍ୟମ ମୁଖ୍ୟତଃ ଯେଉଁ ଚନ୍ତାଶୀଳ ନେତାମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମର ଫଳ, ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେଉଛନ୍ତି, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ । ସେତେବେଳେ ଗଞ୍ଜାମର ନେତାମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର-ଉତ୍କଳ-ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଉଦ୍ୟମରେ ବହୁଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇ-ସାଇଥିଲେ । ପାରଳା ମହାରାଜାଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କ ଉଚ୍ଚ ରାଜନୈତିକ ମହଲରୁ ଓଡ଼ିଶା ଗଠନ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ହେବା ଫଳରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଉତ୍କଳ-ହିତୈଷିଣୀ ସମିତି ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମପୁର ଓଡ଼ିଆ ସମାଜ ପକ୍ଷରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍ସାହ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଚୁର କାର୍ଯ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସିଂହଭୂମିରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି ଅଳ୍ପ କେତେ ଜଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଆଉ କେହି ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ଶଶିଭୂଷଣ ରଥ ୧୯୩୧ ସାଲ ମେ ମାସରେ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗସ୍ତ କରି ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କଲେ । ଏଠାରେ କହିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ, ବିହାରର ପ୍ରସିଦ୍ଧ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଏ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଦୌ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ଥିଲେ । ଏହା ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପରି ଭୀରୁତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ନ ଥିଲେ କିମ୍ବା ସିଂହଭୂମି ଦାବୀକୁ କୋହଳ କରି ଦେଇ ନ ଥିଲେ, ଯାହାକି ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କେତେକ ସ୍ୱାର୍ଥପର ଓଡ଼ିଆ ନେତାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଖରସୁଆଁ, ସରେଇକଳା ଓଡ଼ିଶାରୁ ଛିନ୍ନ ହୋଇଗଲା ।

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଉଦ୍‌ଯୋଗରେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ଏକତ୍ରିକରଣ ନିମନ୍ତେ ଓଡ଼ିଶାର ଯୁବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସାହ ସହକାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେ ବର୍ଷ ଏପ୍ରିଲ୍ ପହିଲି ଦିନ କରାଚୀଠାରେ ଜାତୀୟ-କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଲା । ଭାରତର ଭବିଷ୍ୟତ ଶାସନ ସଂସ୍ଥାର ବିଷୟରେ ଅସଂତୁଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଆନ୍ଦୋଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିକାଂଶ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିବାରୁ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହା ମୂଳରେ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ଯେ ସନ୍ନିହିତ, ଏଥିରେ ଆଦୌ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଏଣେ ପାରଳା ମହାରାଜା ଦେଖିଲେ ଯେ, ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଯଦି ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ଆନ୍ଦୋଳନ ଶିଥିଳ ହୁଏ, ତାହେଲେ ଦୀର୍ଘ କାଳର ତପସ୍ୟା ମୂଲ୍ୟହୀନ ହୋଇଯିବ । ଗୋଲଟେବୁଲରେ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ପାଇଁ ଯେଉଁ ସମର୍ଥନ ସେ ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ନିଷ୍ଫଳ ହେବ । ଏଣୁ କାଳବିଳମ୍ବ ନ କରି ସେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଯାତ୍ରା କଲେ । ସେଠାରେ 'ଲେଣ୍ଡ ହୋଲଡ଼ର୍ସ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏସୋସିଏସନ୍' (Land Holders Association) ପକ୍ଷରୁ ସମର୍ଥନ ହାସଲ କରି ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଲାଟଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ୍ରମେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବା ସକାଶେ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାତ୍ରା କଲେ । ସେ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କହିଗଲେ ଯେ, କଟକରେ ଯଥାଶୀଘ୍ର ଗୋଟିଏ ସମ୍ମିଳନୀ ଆହ୍ୱାନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । କାରଣ ଭାରତର ରାଜନୈତିକ ବାତାବରଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ନିମନ୍ତେ ଅନୁକୂଳ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ସତ; କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟମାନେ ଏହା ଆଗରୁ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ସେଥିର ଅବସାନ ଘଟିଲା ।

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ୍ରମେ କଟକ ଟାଉନ୍‌ହଲରେ ସମ୍ମିଳନୀର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଧିବେଶନ ୧୯୩୧ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୧ ତାରିଖ ଦିନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଲା । ସେଥିପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହକ ସମିତିର ପ୍ରାଥମିକ ବୈଠକ ବସିଲା । ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ବେ-କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ପ୍ରାକୃତିକ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଆସି ସେଥିରେ ଯୋଗଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ପଟ୍ଟନାୟକ, ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ, ମଧୁସୂଦନ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ରଥ, ମଧୁପୁର ରଜା, ଧର୍ମକୋଟ ରଜା—ମଦନମୋହନ ସିଂହଦେବ, ରାୟବାହାଦୂର ଅଦ୍ୱୈତଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ, ରାମକୃଷ୍ଣ ରଥ ପ୍ରମୁଖ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ପ୍ରଧାନ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସିଂହଭୂମିରୁ ମଧ୍ୟ କେତେକ ପ୍ରତିନିଧି ଯୋଗଦେଲେ । ଏହାପରେ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ କଟକ ମୁକୁର ପ୍ରେସ୍ ଠାରେ ଗୋଟିଏ ଅଫିସ୍ ଖୋଲା ହେଲା । ସେଥିରେ ମୟୂରଭଞ୍ଜରୁ ଆଗତ ପରମାନନ୍ଦ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, କଟକର ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ଦାସ ଓ ବଂଶୀଧର ପଟ୍ଟନାୟକ ଏବଂ ମୋତେ ମିଶାଇ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ସଂଗ୍ରହ କମିଟି ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ସୀମା-ସରହଦ ସମ୍ପୃକ୍ତ କେତେକ ଐତିହାସିକ ବିବରଣୀ ଓ ସରକାରୀ ରିପୋର୍ଟମାନଙ୍କରୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ତଥ୍ୟ ସଂକଳନ କରି ସେଥିର ଅଂଶବିଶେଷ ଉଦ୍ଧାର କରିବାରେ ଆମେ ଲାଗିଲୁ । ତାହା ଛୋଟ ଛୋଟ ପୁସ୍ତକାକାରରେ ମଧ୍ୟ ଛପା ଗଲା । କାରଣ ବ୍ରିଟିଶ୍ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ଘୋଷଣା ଅନୁସାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ନିମନ୍ତେ ଏକ ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କମିଟି ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । * କମିଟି ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କରୁ ଯେଉଁ ସ୍ମାରକପତ୍ର ଓ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦିଆଯିବ, ସେଥିର ପ୍ରାମାଣିକ ତଥ୍ୟ ଓ ବିଷୟବସ୍ତୁ ସଂକଳନ ପାଇଁ

---

* ଏ କମିଟି 'ଓଡ଼ୋନେଲ୍ କମିଟି' (O' Donell Committee') ନାମରେ ପରିଚିତ । ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ତା ୮-୯-୧୯୩୧ ଆଦେଶନାମା ଅନୁସାରେ ଓଡ଼ୋନେଲ୍‌ଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ତିନି ଜଣ ସଭ୍ୟ ଓ ତିନି ଜଣ ଆସେସର୍‌ଙ୍କୁ ନେଇ କମିଟି ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିଷୟବସ୍ତୁ ଏ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ସାହାଯ୍ୟରେ ଯେପରି ସହଜରେ ମିଳିପାରିବ, ସେଥିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ମୟୂରଭଞ୍ଜ ମହାରାଜାଙ୍କ ଲାଇବ୍ରେରୀରୁ ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ଏଥିପାଇଁ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇ କଟକକୁ ଅଣାଯାଇଥିଲା । ଏ ସମୟରେ ଗାନ୍ଧି-ଇରୱିନ୍-ଚୁକ୍ତି ବହୁ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀଙ୍କୁ ବିଚଳିତ କଲା । ଜବାହାରଲାଲ ନେହେରୁ ଓ ସୁବାସଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷ ସେଥିରେ ଉତ୍କଟ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ଏପରିକି କରାଚୀର କଂଗ୍ରେସ ସଭାକୁ ଗଲାବେଳେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ କଳା ପତାକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ଲଣ୍ଡନରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ଯୋଗଦେଲେ ସତ; କିନ୍ତୁ ଜିନାଙ୍କର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆସ୍ୱାତନ୍ତ୍ରିକ ଦାବୀ ହେତୁ କୌଣସି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ପାରି, ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଭାରତକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ଯେଉଁକ୍ଷଣି ସେ ଭାରତରେ ପଦାର୍ପଣ କଲେ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ଼ ୱିଲିଂଡନ୍ (Lord Willingdon)ଙ୍କ ଆଦେଶକ୍ରମେ ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରାଗଲା । କଂଗ୍ରେସର ବହୁ ନେତା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅର୍ଡ଼ିନାନ୍ସ ବଳରେ ବନ୍ଦୀଗୃହରେ ଆବଦ୍ଧ ହେଲେ । କଂଗ୍ରେସ ଏକ ବେଆଇନ୍ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଗଲା ।

ଏ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ସୀମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ଓଡ଼ୋନେଲ୍ କମିଟି ପକ୍ଷରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲିଥାଏ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ସିଂହଭୂମି ଓ ମେଦିନୀପୁରରେ ରହିଥିବା ଓଡ଼ିଆ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକର ମିଶ୍ରଣ ସକାଶେ ଅଧିକ ଅଭିଜ୍ଞତା ଲାଭ କରିଥିବାରୁ ନିଜେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ କଂଗ୍ରେସର କରାଚୀ ଅଧିବେଶନ ପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଆନ୍ଧ୍ରର ପଟ୍ଟାଭି ସୀତାରାମେୟା ଓ ବିହାରର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କ ପରି ଉଚ୍ଚ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ମଧ୍ୟ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଦେଶିକ ମନୋଭାବ ହେତୁ ଓଡ଼ିଶାର ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକର ମିଶ୍ରଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥାନ୍ତି । ଏହା ଜାଣିପାରି ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ 'ସମାଜ'ରେ ଆକ୍ଷେପ କରି ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, କଂଗ୍ରେସର କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ନେତା ନିଜର ଅତି ପ୍ରାଦେଶିକତା ଓ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତାର ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ଉତ୍କଳର ଯେଉଁ ଅଂଶ ଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଶାକୁ ମିଳିବା କଥା, ତାହା କରାଇ ଦେଉ ନାହାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶା ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କମିଟିରେ ୧୯୩୨ ମସିହା ଜାନୁଆରି ୧୦ ତାରିଖ ଦିନ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେବା ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଦୈବ ଅନୁକୂଳ ହେଲା ନାହିଁ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିନର ପାଞ୍ଚଦିନ ଆଗରୁ କଂଗ୍ରେସକୁ ବେଆଇନ୍ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବୋଲି ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଘୋଷିତ ହେଲା । ନିଖିଳ-ଭାରତ-କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରସ୍ତାବିତ ପୁରୀ ଅଧିବେଶନ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କମିଟି ଗଢ଼ାଯାଇଥିଲା, ସେଥିରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ପୁରୋଧା ଥିଲେ । ସେ କେତେ ଚେଷ୍ଟାକର ମଧ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ଉଚ୍ଚ କର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ମନାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ—ତାଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ଓଡ଼େନଲ୍ କମିଟି ସମ୍ମୁଖରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଲେ ନାହିଁ । କାରଣ ସେହି କମିଟିକୁ ସର୍ବୋତଭାବେ କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ବର୍ଜନ କରାଯାଇଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗୀମାନେ ହତାଶ ହେଲେ । କେହି କେହି ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ଯେ, ଉତ୍କଳର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ କଂଗ୍ରେସ ନିୟମକୁ ସେ ଅମାନ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ ଭାରତର ତତ୍କାଳୀନ ଦ୍ରୁତ ରାଜନୈତିକ ପରିସ୍ଥିତି ଓ ଜଟିଳ ଅବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ କଂଗ୍ରେସ ବର୍ଜନ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେଲା ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କର ଅଭାବ ହେତୁ ସିଂହଭୂମି ଏବଂ ମେଦିନୀପୁର ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ଏକଥା ଆମ୍ଭେ ସମସ୍ତେ ଅନୁଭବ କରୁ; କାରଣ ମେଦିନୀପୁରର କଂଗ୍ରେସ ନେତା ସାସମଲ୍ଲ ସେଠା ଲୋକଙ୍କୁ ମତାଇ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜା ତଥା ଓଡ଼େନଲ୍ କମିଟି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଘୋର ଆନ୍ଦୋଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ବରଂ ସେଠାର ଅବସ୍ଥା ଭିନ୍ନ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତା । ସିଂହଭୂମିରେ ମଧ୍ୟ ସେଠା କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନେ ଆଦିବାସୀ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ମତାଇ ଦେଇ କମିଟି ବିରୁଦ୍ଧରେ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା କଳାପତାକା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଇବା ସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ଏ ବାହାରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଅକାଟ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ଓ ଯୁକ୍ତିସମ୍ବଳିତ ସାକ୍ଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧେଶକ କମିଟି ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ କରନ୍ତା । ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାରେ ସେଠା ଓଡ଼ିଆ କର୍ମୀମାନଙ୍କ ତତ୍ପରତା ହେତୁ ଓଡ଼େନଲ୍ କମିଟିର ଗୋପାଳପୁର ବୈଠକରେ ଯେଉଁପରି ଅନୁକୂଳ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ତାହା ବିହାର ଓ ବଙ୍ଗଳାରେ ସମ୍ଭବ ହେଲା ନାହିଁ ।

ଲଣ୍ଡନରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ତୃତୀୟ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ କଂଗ୍ରେସ ଯୋଗ ଦେଲାନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧେଶ କମିଟି ପକ୍ଷରୁ ସରକାରଙ୍କୁ ଯେଉଁ ରିପୋର୍ଟ ଦିଆଯାଇଥିଲା—ସେଥିରେ ଗଞ୍ଜାମରୁ ପାରଳା-ଖେମୁଣ୍ଡି, ମଞ୍ଜୁଷା, ଟିକଲି ପ୍ରଭୃତି ଓଡ଼ିଆ ଅଞ୍ଚଳ ସମେତ ସମଗ୍ର ଜୟପୁର ଜମିଦାରୀ (ଆଧୁନିକ କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲା)କୁ ମିଶାଇ ସିଂହଭୂମି, ମେଦିନୀପୁର ପ୍ରଭୃତି ଓଡ଼ିଆ ଅଞ୍ଚଳ ଓଡ଼ିଶାରୁ ଅନ୍ତର କରି କମିଟି ଚେୟାରମ୍ୟାନ୍ ଓଡ଼େନଲ୍ ମତପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଶା ତଥା ବାହାର ପତ୍ରିକା-ମାନଙ୍କରେ ସପକ୍ଷ ଓ ବିପକ୍ଷ ସମାଲୋଚନା ଚାଲିଥାଏ । ସେତିକବେଳେ

Digitized by srujanika@gmail.com

୧୯୬୬ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୮ ତାରିଖ ଦିନ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ 'ଶ୍ୱେତପତ୍ର' (White paper) ଭିତ୍ତିରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଓଡ଼ିଆମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ପାଇ ସୁଦ୍ଧା ହତାଶ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦୀର୍ଘଦିନ ଜେଲରେ ଆବଦ୍ଧ ହେବା ଫଳରେ ରୁଗ୍ଣ ଓ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଥିଲେ । ତଥାପି ସେ ଘନ ଘନ ଗଞ୍ଜାମକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ଶଶିଭୂଷଣ ରଥ ଓ ଲିଙ୍ଗରାଜ ପାଣିଗ୍ରାହିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ଓ ସେଥିର ସୀମା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଗଞ୍ଜାମ ଗସ୍ତବେଳେ କେବେ କେବେ ସେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଯାଇ ଆମମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥିଲେ । ବିଶାଳ ଓଡ଼ିଶା ଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ଅବଦାନ ଏକ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ଐତିହାସିକ ସଙ୍କେତ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟାୟ ଭାବରେ କୌଣସି ମୌଳିକ ଯୁକ୍ତିକୁ ଆଶ୍ରୟ ନ କରି କେତେକ ଓଡ଼ିଆ ଅଞ୍ଚଳ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଥିର ପୁନର୍ବିଚାର ପାଇଁ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରବଳ ଆନ୍ଦୋଳନ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଏଥିରେ ପାରଳା ମହାରାଜା ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥାନ୍ତି । ୧୯୩୬ ସାଲ ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ଭୁବନାନନ୍ଦ ଦାଶ, ବି. ଏନ୍. ମିଶ୍ର, ଲିଙ୍ଗରାଜ ପାଣିଗ୍ରାହି ପ୍ରମୁଖ ୧୪ ଜଣ ସଭ୍ୟ ସିମଲାଠାରେ ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ ଉଇଲିଂଡନ୍‌ଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରି ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶର ସୀମା ସମ୍ବନ୍ଧେ ପୁନର୍ବିଚାର କରିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ । ଭାଇସ୍‌ରାୟଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ପାଇଁ ରିଫର୍ମ କମିଶନର (eform ommissioner) ଲୁଇସ୍ (Lewis) ସାହେବ ମଧ୍ୟ ସେହି ଆଲୋଚନାରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କଠାରୁ ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଶୁଣିଲା ପରେ ଲର୍ଡ ଉଇଲିଂଡନ୍ ସେକ୍ରେଟାରି ଅଫ୍ ଷ୍ଟେଟଙ୍କଠାରୁ ତାଙ୍କର ଏକ ଅନୁକୂଳ ରିପୋର୍ଟ ପଠାଇଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ସୀମା-ସରହଦ ବିଷୟରେ ପୁନର୍ବିଚାର କରି ଶେଷ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେବା ସକାଶେ 'ଜଏଣ୍ଟ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟାରି ସବ୍-କମିଟି' (oint Parliamentary Sub- ommittee) ଗଠିତ ହେଲା । ଏହା 'ଆଟଲି ସବ୍-କମିଟି' (ttlee Sub-Committee) ନାମରେ ପରିଚିତ ହୁଏ ।

ଏଥିପୂର୍ବରୁ ପାରଳା ମହାରାଜାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକ୍ରମେ କଟକରେ ଏକ ସର୍ବଦଳୀୟ ସମ୍ମିଳନୀର ଆୟୋଜନ ଚାଲିଥାଏ । ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶରେ ଅନ୍ତତଃ ଜୟପୁର ଓ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିକୁ ଯଦି ଯୋଗ କରା ନ ଯାଏ, ତାହାହେଲେ ଓଡ଼ିଆମାନେ ସମୂହଭାବେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । କଟକରେ ସର୍ବଦଳୀୟ ସଭାର ବିରାଟ ଆୟୋଜନ ହେଲା । ଏଥିରେ ରାୟବାହାଦୂର ଦାମୋଦର ରଥ ଓ ମୁଁ, ପାରଳା ମହାରାଜାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକ୍ରମେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲୁ । ମିଷ୍ଟର ଦାସଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୋତେ କହିଲେ, "କଂଗ୍ରେସ-ଦଳ ପକ୍ଷରୁ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାଶ ଯଦି ସଭାରେ ଯୋଗ ନ ଦେବେ, ତା'ହେଲେ ସର୍ବଦଳୀୟ—ସମ୍ମିଳନୀର କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ । ଏଣୁ ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କର ।" ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ବସାକୁ ଯାଇ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ସଭାରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ମୁଁ ଅନୁରୋଧ କଲି । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟ କେତେକ ନେତାଙ୍କ ମତ ଥିଲା ଯେ, ଓଡ଼ିଶା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠିତ ହୋଇଗଲା ପରେ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଶଶିଭୂଷଣ ରଥ 'ଆଶା' ପତ୍ରିକାରେ ଲେଖିଲେ, "କାନ୍ଧୁଥିବା, ଯାହା ମିଳୁଥିବ ବାନ୍ଧୁଥିବା ।" ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ମଧ୍ୟ ସେହି ନୀତିର ଅନୁଗାମୀ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଆମ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଏଡ଼ାଇବାକୁ ଯାଇ ସେ କହିଲେ—"କେତୋଟି ଆଦିବାସୀ ଶବର ଅଞ୍ଚଳର ମିଶ୍ରଣ ପାଇଁ ଏବେ ମିଳୁଥିବା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗ୍ରୁଡ଼ି ଦେବାକୁ ମୁଁ ରାଜି ନୁହେଁ ।" ଏ କଥାରେ ମୁଁ ହତାଶ ହୋଇ କହିଲି—"ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ କେବଳ ସଭ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତ ଜାତିଙ୍କ ପାଇଁ କ'ଣ ଗଢ଼ାଯିବ ? ସେଥିରେ ଆଦିବାସୀ ଶବରମାନଙ୍କର କିଛି ଅଂଶ ନାହିଁ ? ସେମାନେ ପରା ଆମ ଜାତୀୟ ଦେବତା ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଆଣି ଦେଇଥିଲେ ।" ମୋ କଥାକୁ ସେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି କହିଲେ : "ଓ—ଭାଷା ସୂତ୍ରରେ ପ୍ରଦେଶ ଗଠିତ ହେଉଛି । ଶବରମାନଙ୍କ ଭାଷା 'ଆଷ୍ଟ୍ରିକ' ପରିବାରର ଭୁକ୍ତ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ଭାଷା ସଙ୍ଗେ ଦ୍ରାବିଡ଼ୀୟ ଭାଷାର ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଛି ।" ମୁଁ କହିଲି—"ଶବରମାନଙ୍କ ଭାଷା ମୁଣ୍ଡାରୀ ଶ୍ରେଣୀୟ । ଓଡ଼ିଆ ସଙ୍ଗେ ସେ ଭାଷାର ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଦ୍ୟମାନ ।" ସେ ଏଥିର ପ୍ରମାଣ ଗ୍ରହିବାକୁ ମୁଁ ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜ ଲାଇବ୍ରେରୀରୁ ଥାର୍ଷ୍ଟାନ୍ (Thurston)ଙ୍କ ଲିଖିତ 'Caste and Tribes of the Madras Presidency' ପୁସ୍ତକଟି ନେଇ ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲି । ଏଥିରୁ ମୁଁ ବୁଝିଥିଲି ଯେ, ସତ୍ୟର ସେ ଉପାସକ । ଏହାପରେ ସର୍ବଦଳୀୟ ସଭାରେ ସେ ଯୋଗଦେଇଥିଲେ । ସେହି ସଭାରେ ଯେଉଁ ମୂଳ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ସର୍ବସମ୍ମତି-କ୍ରମେ ଗୃହୀତ ହେଲା, ତାହା ଲିଙ୍ଗରାଜ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ । ଏହାପରେ ଉପର ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଟ୍ଲି ସବ୍-କମିଟି ଲଣ୍ଡନରେ ବସି ଓଡ଼ିଶାରେ ପାରଲାଖେମୁଣ୍ଡି ସହର ସଙ୍ଗେ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଅଞ୍ଚଳ ପୁଣି ଜୟପୁର ଜମିଦାରୀ ସମେତ ଜଳନ୍ତର ଓ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି-ମାଳ ନୂତନ ପ୍ରଦେଶରେ ଯୋଗକରାଗଲା ।

ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ପରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ୧୯୩୭ ମସିହାଠାରୁ ରାଜନୈତିକ ତଥା ଶାସନ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟାପାରରେ ସକ୍ରିୟଭାବେ ଯୋଗ-ଦେଇ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କର ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ପରାମର୍ଶରେ ବହୁ ଅଭ୍ୟୁଦୟ-ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲା । ସେ କିଛିକାଳ ଓଡ଼ିଶା ବିଧାନସଭାରୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ବା ସ୍ପିକର (Spe.ker) ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ରାଜନୈତିକ ଦଳର ବିଶ୍ୱାସଭାଜନ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବେ ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ । ୧୯୫୭ ସାଲରେ ସେ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ତାଙ୍କ ଜାମାତା ସୁପରିଣ୍ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ଇଂଜିନିୟର୍ ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ଦାସଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସରକାରୀ ବାସଭବନରେ ରହୁଥାନ୍ତି । କେବେ କେବେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଦେଖାହୁଏ । ଯେତେଥର ମୁଁ ତାଙ୍କ ବସାକୁ ଯାଇଛି, ଦେଖିବାକୁ ପାଏ ଗୋଟିଏ ଶଯ୍ୟାରେ ଅର୍ଦ୍ଧଶାୟିତ ଅବସ୍ଥାରେ ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ିବାରେ ସେ ବ୍ୟସ୍ତ । ପୁଣି ତାଙ୍କ ଶଯ୍ୟାର ଉଭୟପାର୍ଶ୍ୱରେ ବହୁ ଖାତା ଓ ପୁସ୍ତକ ବିଚ୍ଛୁରିତ । ସେ ଯେପରି ଗ୍ରନ୍ଥପ୍ରିୟ ଥିଲେ, ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସତେ ଯେପରି ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ରହିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସୁଦୀର୍ଘ ଶ୍ମଶ୍ରୁଗୁମ୍ଫ-ମଣ୍ଡିତ ମୁଖରେ ପ୍ରାଚୀନ ମୁନି ଓ ସାଧକମାନଙ୍କ ପରି ତେଜ ପ୍ରସାରିତ ହେଉଥିଲା । ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଅପୂର୍ବ ଜ୍ଞାନ ଗରିମା ଓ ଜ୍ୟୋତିଃ ଯେପରି ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା, ସେପରି କଥାରେ ମଧ୍ୟ ଦୃଢ଼ତା ଓ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ପୂରି ରହିଥିଲା ।

—୩—

କବି ନୀଳକଣ୍ଠ

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ କେବଳ ଯେ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରତିଭା ବିକାଶ କରିଥିଲେ ତା ନୁହେଁ, ସେ ଜଣେ ଅତି ଉଚ୍ଚକୋଟିର ସାହିତ୍ୟିକ ଓ କବିରୂପେ ମଧ୍ୟ ଏ ଜାତିର ନମସ୍ୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଅକ୍ଳାନ୍ତ ଅଧ୍ୟବସାୟଜନିତ ଭଗ୍ନ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୁରୁଗୌରବ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ: "ସେ ଥିଲେ ଏକାଧାରରେ ଜଣେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବାଗ୍ମୀ, ବିଚକ୍ଷଣ ପଣ୍ଡିତ, ସୁଦୃଢ଼ ସଙ୍ଗଠକ, ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ, ପ୍ରତିଭାସମ୍ପନ୍ନ କବି ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ଜଣେ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ନେତା" ।

ତାଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମପରିଣାମ, ଆର୍ଯ୍ୟ ଜୀବନ, ସଂସ୍କୃତ ଓ ସଂସ୍କୃତି, ଭଗବଦ୍ ଗୀତା ଭାଷ୍ୟ ପ୍ରମୁଖ ଗ୍ରନ୍ଥ ତାଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ମୂକସାକ୍ଷୀ । ଖାରବେଳ, ଦାସ ନାଏକ, ପ୍ରଣୟିନୀ, କୋଣାର୍କେ ଓ ମାୟାଦେବୀ ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟ ତାଙ୍କ କବି-ପ୍ରତିଭାର ଗରିମା ବହନ କରେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କ ରଚିତ ପିଲାଙ୍କ ରାମାୟଣ-ମହାଭାରତ ପ୍ରଭୃତି ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ ଅତି ଉପାଦେୟ । ଓଡ଼ିଆ ଓ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀ-ପ୍ରସୂତ ବହୁ ତଥ୍ୟମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ସେ ନିଜର 'ଆତ୍ମ ଜୀବନୀ' ଲେଖି କେନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିଲେ । ମୂଳରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଅଗାଧ ସଂସ୍କୃତ ଶାସ୍ତ୍ର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏମେତ ଗବେଷଣାମୂଳକ ଇଂରାଜୀ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ପାଠ କରି ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତା ଓ ଗବେଷଣା ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏତେଦୂର ମାର୍ଜିତ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ଯେକୌଣସି ଜଟିଳ ବିଷୟର ଆଲୋଚନା ବେଳେ ଅନର୍ଗଳ ବାଗ୍ମିତା ସେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଏପରିକି ଗବେଷଣାମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁହେଁ ମୁହେଁ ତାକି-ଦେବା ଶକ୍ତି ତାଙ୍କଠାରେ ଥିଲା । ସେଥିର ନିଦର୍ଶନସ୍ୱରୂପ ୧୯୪୮ ମସିହାରେ ବଲାଙ୍ଗିରଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଏକ ଆଲୋଚନାମୂଳକ ପଣ୍ଡିତ ସମ୍ମେଳନୀର ଘଟଣା ଏଠାରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ 'ଅସଙ୍ଗତ ହେବନାହିଁ ।

୧୯୪୭ ମସିହା, ଯେଉଁ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶା ସଙ୍ଗେ ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କର ମିଶ୍ରଣ ହୋଇ ନ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ ପୂର୍ବ ଗଡ଼ଜାତର କେତେଜଣ ରାଜା ଓ ମହାରାଜାଙ୍କ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ବଲାଙ୍ଗିରଠାରେ "କଳିଙ୍ଗ ଐତିହାସିକ ସମିତି " ନାମରେ ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଠିତ ହେଲା । ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚକୋଟିର ଗବେଷଣାତ୍ମକ ତ୍ରୈମାସିକ ଇଂରାଜୀ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ସେଥିରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ରଥ, କେଦାରନାଥ ମହାପାତ୍ର ଏବଂ ମୋତେ ମିଶାଇ—୩ ଜଣ ମୁଖ୍ୟତଃ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲୁ । ସର୍ବ-ଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ପତ୍ରିକାଟି ଆଦୃତ ହେବାରୁ କେତେକ ବୈଦେଶିକ ବିଦ୍ୱାନଙ୍କ ଆଗ୍ରହ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସମିତିର ସଭାପତି, ବଲାଙ୍ଗିର ଭୂତପୂର୍ବ ମହାରାଜା ରାଜେନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ ସିଂହଦେଓ ଏବଂ କଳାହାଣ୍ଡି ମହାରାଜା ପ୍ରତାପକେଶରୀ ଦେଓଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକ୍ରମେ ଗୋଟିଏ ବାର୍ଷିକ ସଭାର ଆୟୋଜନ ହେଲା । ସେଥିରେ ପୁନାସେଣ୍ଟ-ଜାଭିୟର କଲେଜର ପ୍ରାଚ୍ୟବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ (ଡାଇରେକ୍ଟର୍) ଏବଂ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଖ୍ୟାତି-ସମ୍ପନ୍ନ ରେଭେରେଣ୍ଡ ହେରାସ୍ (Rev. Heras) ସଭାପତି ରୂପେ ବରିତ ହେଲେ । ବିଶିଷ୍ଟ ଅତିଥି ରୂପେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାଶ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ସେଥିରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସମିତିର ସମ୍ପାଦକ ରୂପେ ମୁଁ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲି । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ସେହି ସଭାରେ ପ୍ରଧାନବକ୍ତା ରୂପେ "ବୈଦିକ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି" (Vedic Culture of Aryans)ଶୀର୍ଷକ ଗୋଟିଏ ଭାଷଣ ଇଂରାଜୀରେ ଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରାଗଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଆନନ୍ଦରେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଓ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଡାକି ଦେଇଥିଲେ, କାରଣ ତାଙ୍କ ଭାଷଣ ପୂର୍ବ ପରିକଳ୍ପିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଓ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବେ ଋଗ୍‌ବେଦ ଓ ଯଜୁର୍ବେଦର କେତେକ ମନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଧାର କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗର ସଂହିତା ଓ ସାଂଖ୍ୟ ଦର୍ଶନାଦିର କ୍ରମବିକାଶ ଓ ସେଥିର ଐତିହାସିକ ପରଂପରା ବୁଝାଇ ଥିଲେ, ଯାହାକି ସଭାପତି ହେରାସଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରିଦେଇଥିଲା । ତେଣୁ ହେରାସ୍ ତାଙ୍କ ସଭାପତି ଭାଷଣରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର, ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ । କାରଣ ସେ ନିଜେ ବୈଦିକ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ମୌଳିକ ତଥ୍ୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅନୁଶୀଳନ କରି ସୈନ୍ଧବ ସଭ୍ୟତା ସଙ୍ଗେ ସେଥିର ସମ୍ବନ୍ଧ ଗବେଷଣା କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଏହାପରେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ମହତାବ ତାଙ୍କ ଭାଷଣରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ ଯେ, ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଇତିହାସ ଗବେଷଣାପାଇଁ ଏକ ଅନୁରୂପ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିବା ପ୍ରକଳ୍ପ ସେ କରୁଅଛନ୍ତି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ, ୧୯୫୦ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶା ସଙ୍ଗେ ଗଡ଼ଜାତଗୁଡ଼ିକର ମିଶ୍ରଣ ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନଟି ଭାଙ୍ଗି ଦିଆଗଲା ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସଂଗ୍ରହାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ସେଥିରେ ପ୍ରଧାନ ଅଧ୍ୟକ୍ଷରୂପେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଡଃ ମହତାବ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ । ନୀଳକଣ୍ଠ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ "ନବଭାରତ" ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ଚଳାଇବାକୁ ଅର୍ଥାଭାବ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଡଃ ମହତାବଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେଲେ; କାରଣ କାହାରି ଅଧୀନରେ ରହି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ହରାଇବା ତାଙ୍କର ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା । ପରିଣତ ବୟସରେ ସେ ବହୁ ସମାଲୋଚନା ତଥା ତଥ୍ୟମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ସେ ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ-କବିତାମାନ ରଚନା କରିଥିଲେ, ତାହା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ-ଯୁଗର ପ୍ରଦୋଷ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ରାଧାନାଥଙ୍କ 'ପାର୍ବତୀ', 'ନନ୍ଦିକେଶ୍ୱରୀ', 'କେଦାରଗୌରୀ' ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟର କଥାବସ୍ତୁ ଓ ଭାବ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ସାମାଜିକ ସଂସ୍କୃତିକୁ ବିକୃତ କରିଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ସେପରି ଲେଖାଗୁଡ଼ିକର ନିନ୍ଦା କରୁଥିଲେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଓଡ଼ିଶାର ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ଓ ସାମାଜିକ ସଂହତି ସଙ୍ଗେ ଐତିହାସିକ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ସରଳ ଓ ସୁଲଳିତ ଭାଷାରେ "ଖାରବେଳ", "କୋଣାର୍କ" ଓ "ମାଧ୍ୱୀଦେବୀ" ପରି କାବ୍ୟ ରଚନା କରି ବିଂଶଶତାବ୍ଦୀର ଆଦର୍ଶ-ସାହିତ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ସେ ସମର୍ଥ ହେଲେ । ଶେଷୋକ୍ତ କାବ୍ୟଟି ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ଇତିହାସରେ ଯେଉଁ ନବ-ଯୁଗର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ତାହା "ସତ୍ୟବାଦୀ-ଯୁଗ" ନାମରେ ପରିଚିତ ହୁଏ । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ, ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ଗୋଦାବରୀଶ ଏଥିର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ 'ଧର୍ମପଦ' ପରି ସରଳ-ସୁବୋଧ ଭାଷାରେ କାବ୍ୟ ଲେଖି ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ତ୍ୟାଗ ଓ କଳାକୁଶଳତାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଅଛନ୍ତି । କାରଣ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟଥିଲା, ଜାତି ଗଠନ ସକାଶେ ସେଥିର ମୌଳିକ ବିକାଶ ପ୍ରାଚୀନ ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଉପରେ ହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।

କବି ରାଧାନାଥଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ-ସଂସ୍କୃତି ଓ ଚରିତ୍ରର ବିକୃତି ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଯୁବା ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ଗୋପବନ୍ଧୁ 'ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ' ପତ୍ରିକାରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

କବିଙ୍କୁ ନିନ୍ଦାକରି ବ୍ୟଙ୍ଗ ଛଳରେ ଲେଖିଥିଲେ—

"କଚ୍ଛ ଧରେଛନ୍ତି ଧଡ଼ିଆ ପଣ୍ଡିତମନ୍ୟ
ବାଉରି ସାହିରେ ଶୃଗାଳ-କେଶରୀ ପରି
ହେଉଥାନ୍ତି ଗଣ୍ୟ ।"

ଅନ୍ୟ ଏକ କବିତାରେ ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଚୀନ ଗୌରବ ସ୍ମରଣ କରି ସେ ଲେଖିଥିଲେ:—

"ଧନ୍ୟ ଲାଙ୍ଗୁଳେନ୍ଦ୍ର, ଧନ୍ୟ କେଶରୀ ପୁଙ୍ଗବ,
ଉତ୍କଳର ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଅମର ଗୌରବ ।
ଶୌର୍ଯ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟ କଳା କାବ୍ୟ ଧନ, ଜ୍ଞାନ, ମାନ,
ଥିଲା ଯାଙ୍କ ସୁଶାସନ ପବିତ୍ର ବିଧାନ ।
କହି ତାଙ୍କ କଥା ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ସମାଚାର,
ନିର୍ଜୀବ ଉତ୍କଳେ ପ୍ରାଣ କର ହେ ସଂଚାର ।"

ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଏହି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ହିଁ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାର କଲା । ଗୋପବନ୍ଧୁ 'ବନ୍ଦୀର ଆତ୍ମକଥା'ରେ ଲେଖିଥିଲେ:—

"ପୂର୍ବ ପୁରୁଷର ପବିତ୍ର ଶ୍ମଶାନ,
ଦେଶର ଜାତିର ଗଉରବ ସ୍ଥାନ ।"

ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ 'ଆଲେଖିକା' ଓ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ 'କୋଣାର୍କେ' ଓ 'ମାୟାଦେବୀ' ସେହି ମହାବାକ୍ୟର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି । ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ନୈତିକସ୍ୱଭାବ ଓ ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଆର୍ଯ୍ୟ ଜୀବନର ପବିତ୍ରତାକୁ ନୀଳକଣ୍ଠ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ କରି ନେଇଥିଲେ । ତେଣୁ କଠୋର ସଂସ୍କାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ସଙ୍ଗେ ସମାଲୋଚନାର ପ୍ରାଗଲ୍‌ଭ୍ୟ ତାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ତଥା ବାବାଜି ଓ ମାତାଙ୍କ ଧର୍ମକୁ ସ୍ୱୈର ମନୋଭାବାପନ୍ନ ବୋଲି ସେ ଘୃଣା କରୁଥିଲେ । ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ସମ୍ଭୂତ-ସାମାଜିକ-କଳଙ୍କ ଦୂରକରିବା ଥିଲା, ତାଙ୍କ ଜୀବନର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏଣୁ କେବେ କେବେ ସମାଲୋଚିତ ହୋଇ ସେ ବିପଦବରଣ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ନିଜ ଆଦର୍ଶରୁ ବିଚଳିତ ହେବା ଜଣାଯାଇ ନାହିଁ । ଏଣୁ ତାଙ୍କ ନୈତିକ ସାହସ ଓ କର୍ମପନ୍ଥା ଅତି ଉନ୍ନତ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ସେ ଲେଖିଥିବା ପ୍ରବନ୍ଧମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ମୋ ନଣ' ୧୯୧୦ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶାର ରକ୍ଷଣଶୀଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚହଳ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ତାଙ୍କ ମୌଳିକ ଅନୁଚିନ୍ତା ହିଁ ସେ ଲେଖିଥିବା 'ନୀତି ଓ ପ୍ରକୃତି', 'ପ୍ରତିମା ପୂଜା ଓ ପ୍ରତିମା

Digitized by srujanika@gmail.com

ପୂଜା', 'ସାମାଜିକ କୁସଂସ୍କାର' ଏବଂ 'ମୋ ଜଣ' ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ପରି ବାସ୍ତବତାବାଦୀ ଆଦର୍ଶର ନିଖୁଣ ପରିପ୍ରକାଶ । ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟକୁ ମୂଳାଧାର କରି ନିଜ୍ଜ'ଲ ଓ ନିର୍ଭୟରେ ସେ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟର ଅବତାରଣା କରିଥିଲେ, ସେଥିରେ ବିଳାସିତା କିମ୍ବା ଯୌନ ଅନୁଭବନା, କୌଣସି ଦୁର୍ବଳତାର ଲେଶମାତ୍ର ଛାୟାପାତ ହୋଇନାହିଁ । ଯେଉଁ ସମୟରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ କର୍ମମୟ ଜୀବନର ମଧ୍ୟାହ୍ନ, ସେତେବେଳେ ଉତ୍କଳର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏବଂ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଳିକ ତାରତମ୍ୟଜନିତ ଆତ୍ମଗୌରବତା ଓ ହୀନମନ୍ୟତା ଦେଖାଦେଉଥିଲା । ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର 'ପଞ୍ଚସଖା' ଏହି ସାମାଜିକ ବିଭେଦର ମୂଳୋତ୍ପାଟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସେହି ଆଦର୍ଶହିଁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଉତ୍ତର-ଜୀବନରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟରେ ସେହି ବନବିଦ୍ୟାଳୟର ସୁନାମଧନ୍ୟ ଶିକ୍ଷକମାନେ ବିଭିନ୍ନ କର୍ମପନ୍ଥାରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ସମାଜର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ବିପ୍ଳବ ସୃଷ୍ଟି କଲେ, ତାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଉତ୍କଳ-ଜନନୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଜାଗ୍ରତ ହେଲା; ଆଉ ମଧ୍ୟ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳର ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାମାଜିକ ଚେତନା ଓ ଏକତା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା ।

ତାଙ୍କ ଭାଷା କେବେ କ୍ଳିଷ୍ଟ ଓ ଗୂଢ଼ାର୍ଥବ୍ୟଞ୍ଜକ, ଆଉ କେବେ ମଧ୍ୟ ଅତି ସରଳ-ସୁମଧୁର । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ଉଚ୍ଚାରଣ ବେଳେ ସୁଦକ୍ଷ ଓସ୍ତାଦ ଯେପରି ସ୍ୱରର ଆରୋହଣ-ଅବରୋହଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅତି ଉଚ୍ଚ ଓ ଅତି ନିମ୍ନସ୍ତରକୁ ଗତିକରି ଲାଳିତ୍ୟ ପ୍ରକଟିତ କରନ୍ତି, ସେଥି ସଙ୍ଗେ କାବ୍ୟ-କବିତା ରଚନାରେ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ 'ପ୍ରଣୟିନୀ', 'କୋଣାର୍କେ' ଓ 'ମାୟାଦେବୀ' ତୁଳନୀୟ । ପ୍ରଥମୋକ୍ତ କାବ୍ୟ (ପ୍ରଣୟିନୀ) ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବି ଲର୍ଡ଼ ଟେନିସନ୍ (Lord Tenison)ଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ 'Princess' ନାମକ କାବ୍ୟର ଅନୁକରଣରେ ରଚିତ ହୋଇଅଛି । ସେପରି ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ କାବ୍ୟ 'ଦାସ ନାଏକ' 'Enoch Arden' ନାମକ ଇଂରାଜୀ କାବ୍ୟରୁ ଗୃହୀତ ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ଭାରତୀୟ ଛାଞ୍ଚରେ ତାହା ସୁଖପାଠ୍ୟ ହୋଇପାରିଛି । ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ 'କୋଣାର୍କ' ଓ 'ମାୟାଦେବୀ' ଭାଷା ଓ ଭାବ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି କୁହାଯିବ ।

୧୯୧୭ ମସିହା ଆଶ୍ୱିନ ପୌର୍ଣ୍ଣମୀ ଦିନ ସତ୍ୟବାଦୀର ପ୍ରିୟ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଅଧ୍ୟାପକ ନୀଳକଣ୍ଠ ଓଡ଼ିଶାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିଳ୍ପକଳା ମଣ୍ଡିତ ପ୍ରାଚୀନ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଦେଖାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିର ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟ ବୁଝାଇଥିଲେ । ସେଠାରୁ ସମସ୍ତେ ରାମଚଣ୍ଡି ମନ୍ଦିରକୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗଳ୍ପପରେ ଦୈବାତ୍ ରାତ୍ରିରେ ବାତ୍ୟା ଓ ବୃଷ୍ଟିପାତ ହେଲା । କୃଷକମାନେ ପରିଶ୍ରାନ୍ତ ହେବାରୁ ଗଭୀର ନିଦ୍ରାରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇଥାନ୍ତି; ସେତେବେଳେ ଘୋର ମେଘାଚ୍ଛନ୍ନ ଆକାଶରୁ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ବୃଷ୍ଟିପାତ ହେଉଥାଏ । ପିତୃତୁଲ୍ୟ ସ୍ନେହ-ପ୍ରବଣ ନୀଳକଣ୍ଠ ପିଲାଙ୍କୁ ଜଗିରହି ରାତିସାରା ଉଜାଗରରେ ବର୍ଷାର ତାଣ୍ଡବ ଲୀଳା ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସୁକୁମାର କବି-ମାନସରେ କୁମାର ପୌର୍ଣ୍ଣମୀ ଉତ୍ସବ ଦିନର ମଧୁର ସ୍ମୃତି ଜାଗ୍ରତ ହେଲା । ନିଦ୍ରାମଗ୍ନ କୃଷକମାନଙ୍କ ନିଃସଙ୍ଗ ନିଶ୍ଚଳତା ହେତୁ କାରୁଣ୍ୟର ଛାୟା ତାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରିଦେଲା । ସେହି ଅପୂର୍ବ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଅନୁଭୂତି ୧୯୧୯ରେ କାବ୍ୟରୂପେ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ଉତ୍କଳ ନକ୍ଷତ୍ରପରି ସାହିତ୍ୟାକାଶର ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଛି । ସେହି କବିତାରୁ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ପଂକ୍ତି ଉଦ୍ଧୃତ କଲେ ତାଙ୍କ ରଚନାର ଉତ୍କର୍ଷ ଜଣାପଡ଼ିବ । କୁମାର ପୌର୍ଣ୍ଣମୀ ଦିନ ଓଡ଼ିଶାର ଘରେ ଘରେ ଉତ୍ସବ ପାଳିତ ହୁଏ । ପରିବାରର ସମସ୍ତେ ନୂଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ଆନନ୍ଦ-ଉଲ୍ଲାସରେ ମାତିଥାନ୍ତି । ପିଠାପଣା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଗୃହିଣୀମାନେ ସନ୍ତାନଙ୍କୁ ବିତରଣ କରନ୍ତି ।

ରାକା ଆକାଶର ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପରି ପିଲାଙ୍କ ସରଳ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହୋଇଥାଏ । ଏପରି ଏକ ଉତ୍ସବ ଦିନରେ କୃଷକମାନେ ସୁଦୂର ରାମଚଣ୍ଡି ମନ୍ଦିରରେ ଶ୍ରାନ୍ତକ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ରାତ୍ରି ଯାପନ କରିଥିବାରୁ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀ ନୀରବ ହେଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ମନର ଉଦବେଳିତ ଭାବ ପ୍ରାଣବନ୍ତ ହେଲା । ସେ ଲେଖିଲେ:—

"ଲୁଗାରେ ହଳଦୀ ଲଗାଇ
ରାନ୍ଧିଥିବେ ଜନନୀ
ପିଠାପଣା ଖାଉ ନ ଥିବ
ସୁଖେ ଆଜି ଭଗିନୀ ।"

ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନର କି ସୁନ୍ଦର ସାବଲୀଳ ସାମାଜିକ ଚିତ୍ର ଏଇ ଟିକିକ ପଦରେ ଫୁଟି ଉଠିଛି । କେଡ଼େ କୋମଳ, କେଡ଼େ ସ୍ନେହପ୍ରବଣ ମା' ଭଉଣୀଙ୍କ ମନ ବିଦେଶରେ ରହିଥିବା ପୁଅଠାରେ । କୁମାର ପୌର୍ଣ୍ଣମୀ ପରି ଉତ୍ସବ ଦିନରେ ନୂଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିପାରି ନ ଥିବା ପୁଅ ପ୍ରତି ହୃଦସ୍ତରରେ ଏ କାରୁଣ୍ୟ ଲେଖାଙ୍କନରେ ତାହା ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଏ ଦୁଇଟି ମାତ୍ର ପଦରେ ପାଠକକୁ ବିମୁଗ୍ଧ କରିଦେଉଛି ।

"ଫାଟି ଯାଉଥିବ ଜାହାଜ
ତାଙ୍କ ହୃଦ ସାଗରେ
ନିରାଶାରେ ଆଶା ଚମକେ
ଥିବେ ସେହି ଜାଗାରେ ।"

Digitized by srujanika@gmail.com

ବାତ୍ସଲ୍ୟ ରସରେ ରସାଣିତ ଏପରି ସରଳ-ମଧୁର-ଭାଷା ଓ ଶବ୍ଦ ଯୋଜନା କବି ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଛି । ନିରାଡ଼ମ୍ବର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ଓ ଭାଷାରେ ସେଥିର ସମ୍ୟକ୍ ପରିପ୍ରକାଶ ହିଁ ତାଙ୍କ ରଚନା ସୃଷ୍ଟିର ସାର୍ଥକ ପରିଣତି ତାହାହିଁ କବି-ପ୍ରତିଭାର ପରିମାପକମାନ-ଦଣ୍ଡ । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ, ଗଙ୍ଗାଧର, ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ପରି ଉଚ୍ଚ-ଆସନ ନୀଳକଣ୍ଠ ମଧ୍ୟ ଅଧିକାର କରିଅଛନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ ଓ ଗ୍ରନ୍ଥସମୂହ ତାଙ୍କୁ କବି କୋବିଦ ସ୍ତରରୁ ଉଠାଇ ନେଇ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ-ଗୌରବମଣ୍ଡିତ ପଣ୍ଡିତ ମଣ୍ଡଳୀର ଉଚ୍ଚ-ଆସନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିଛନ୍ତି ।

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟ ସେପରି କଠିନ ଓ କୋମଳ ଉପାଦାନର ଏକ ସମନ୍ୱୟରେ ଗଠିତ । ନାରିକେଳର ଆବରଣ ଭିତରେ ସୁମିଷ୍ଟ ଶୀତଳ ଜଳପରି ତାଙ୍କ ଅନ୍ତସ୍ଥଳ ରସାଳ ଓ କରୁଣାର ଆଧାର ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ସହ କେତେକ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୋର ଆଳାପ-ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି—ତାଙ୍କ ମୌଳିକ ଚରିତ୍ରକୁ ମୁଁ ଏପରିଭାବେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିଥିଲି । ୧୯୬୭ ସାଲରେ ଓଡ଼ିଶାର ସେହି ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅବସାନ ହେଲା । ଏହାପରେ ଅଦ୍ୟାବଧି ସେହି ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ ହୋଇନାହିଁ ।

ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମୁଦ୍ରଣାଳୟ, ବାଣୀବିହାର, ୧୮-୬-୮୩—୧୦୦୦